

Zastupljenost stripova i grafičkih romana u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin i Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica

Narančić, Nataša

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:019437>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
SMJER BIBLIOTEKARSTVO
Ak. god. 2021./2022.

Nataša Narančić

**Zastupljenost stripova i grafičkih romana u Gradskoj
knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin i Knjižnici
i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica**

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Ana Barbarić, red. prof.

Zagreb, listopad 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Nataša Narančić

Zahvala

*Zahvaljujem svojem dragom prijatelju i kolegi **Miroslavu Cmuku** (1983. – 2022.) što mi je pokazao koliko knjižnica može biti divno mjesto i što mi je svojim preporukama u srce usadio ljubav prema stripovima i slikovnicama. Njemu posvećujem ovaj rad.*

*Zahvaljujem svim prijateljima i kolegama koji su me svakodnevno poticali na rad i zbog kojih sam tu gdje jesam. Zahvaljujem cijeloj obitelji za podršku, a posebno bratu **Damiru** koji je u svako doba dana i noći bio tu i strpljivo mi nabavljao potrebnu literaturu.*

*Zahvaljujem djelatnicima varaždinske i koprivničke knjižnice na strpljenju i razumijevanju, a osobito **Andreji, Tomislavu, Ireni i Petru.***

*Zahvaljujem mentorici prof. dr. sc. **Ani Barbarić** za mentorstvo i pomoć pri pisanju diplomskoga rada.*

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Strip i grafički roman – određenje pojmova.....	2
3. Pregled povijesti svjetskoga stripa	4
3.1. Od spiljskih zapisa do novinskoga stripa	5
3.2. Zlatno doba stripa	6
3.3. Srebrno doba stripa.....	7
3.4. Fenomen talijanskoga stripa	8
3.5. Sedamdesete i osamdesete godine prošloga stoljeća	10
3.6. Od devedesetih godina prošloga stoljeća do danas.....	11
4. Povijest hrvatskoga stripa.....	13
4.1. Andrija Maurović – začetnik hrvatskoga stripa.....	14
4.2. Strip-listovi i 'prva generacija' crtača.....	15
4.3. Domaći strip od 1945. do 1954.	16
4.4. Doba 'druge generacije' i <i>Plavi vjesnik</i>	17
4.5. Novi kvadrat i 'treća generacija'.....	17
4.6. Hrvatski strip devedesetih	18
4.7. Suvremeni hrvatski strip.....	19
5. Strip i grafički roman u knjižnicama – nekada i danas	20
6. Vrste i žanrovi stripova i grafičkih romana.....	21
6.1. Globalna popularnost mangi.....	23
7. Istraživanje o zastupljenosti stripova i grafičkih romana u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin i Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica.....	24
7.1. Metodologija istraživanja	25
7.2. Rezultati istraživanja	27
7.2.1. Organizacija zbirke	27

7.2.2. Izgradnja fonda	31
7.2.3. Formalna i sadržajna obrada građe u zbirci	33
7.2.4. Najposuđivaniji stripovi i grafički romani.....	34
7.2.5. Žanrovski interesi korisnika.....	47
7.2.6. Promocija zbirke	48
8. Uloga narodnih knjižnica u oblikovanju čitatelja stripova.....	50
9. Preporuke knjižničara varaždinske i koprivničke narodne knjižnice	51
10. Zaključak.....	52
11. Literatura	53
12. Prilozi	57
12.1. Prilog 1 - Intervju s Tomislavom Košićem, knjižničarom Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin	57
12.2. Prilog 2 - Intervju s Petrom Lukačićem, knjižničarom Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica.....	60
12.3. Prilog 3 - Intervju s Markom Šunjićem, vlasnikom nakladničke kuće <i>Fibra</i>	64
12.4. Prilog 4 - Popis tablica.....	65
12.5. Prilog 5 - Popis slika.....	66
12.6. Prilog 6 - Popis zastupljenih naslova (abecednim redom).....	67
12.7. Prilog 7 - Popis intervjuiranih osoba (s biografijama)	76
Sažetak	77
Summary	78

1. Uvod

Iako su dugi niz godina smatrani dječjim štivom, stripove i grafičke romane danas mnogi knjižničari, ali i djelatnici u odgojno-obrazovnom sustavu, koriste da bi potaknuli mladu publiku na čitanje. Osim mladih čitaju ih i oni stariji koji su na toj literaturi odrastali i koji su tom formatu još uvijek vjerni. Upravo zbog toga stripovi i grafički romani svojim specifičnostima mogu potaknuti kreativnosti, predstaviti umjetnost slike i riječi u novome formatu i povezati generacije. No, svoj puni potencijal mogu dostići samo ako knjižničari izgradnjom knjižnične zbirke uspiju zadržati interes postojeće publike i inovativnim metodama promocije privući nove čitatelje.

U prvome dijelu rada bit će riječi o problematici terminologije te će pobliže biti određeni ključni pojmovi *strip* i *grafički roman*. U nastavku bit će prikazan pregled povijesti svjetskoga i hrvatskoga stripa koja je ključna za razumijevanje okolnosti nastajanja naslova koji se spominju u radu te njihova žanrovska podjela.

U drugome dijelu rada bit će predstavljeni rezultati istraživanja o zastupljenosti zbirke stripova i grafičkih romana u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin te Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica. Istraživanje je provedeno tehnikom intervjua s knjižničarima spomenutih knjižnica i vlasnikom nakladničke kuće *Fibra*, analizom statističkih podataka dobivenih iz knjižničnih programa te samostalnim istraživanjem dostupnih internetskih lokacija: kataloga knjižnica, mrežnih stranica i društvenih mreža.

Cilj istraživanja bio je prikazati na koji način knjižnice organiziraju zbirku stripova i grafičkih romana, kako funkcionira izgradnja i stručna obrada zbirke, koji su najposuđivaniji naslovi, koliko su se mijenjali tijekom posljednjeg desetljeća i kako su žanrovski raspoređeni te koje postupke knjižnice poduzimaju u svrhu promocije zbirke.

Svrha je rada prikazati je li se porast popularnosti stripa u svijetu, o kojoj svjedoče brojna istraživanja, odrazila i na stanje posudbe u spomenutim narodnim knjižnicama te na koji se način knjižničari spomenutih knjižnica nose s izazovom popularizacije tog medija koji je u knjižničarstvu dugi niz godina zapostavljen.

2. Strip i grafički roman – određenje pojmova

Prije nego što se navedu sličnosti i razlike između pojmova *strip* i *grafički roman*, potrebno je krenuti od definicije koja je dovoljno općenita da obuhvati oba pojma. To je najbolje napravio McCloud (2005: 5) pišući o tome kako veliki stripovski umjetnik Will Eisner¹ za opisivanje stripa koristi termin „umjetnost slijeda“, s kojom se on djelomično slaže no smatra da ju treba proširiti. Detaljnijom analizom medija, dodavanjem u definiciju raznih karakteristika poput vizualnosti i prostorne dimenzije, dolazi do definicije da se stripom smatraju „crteži i druge slike suprotstavljene u namjerni slijed, s namjerom prijenosa informacije i/ili izazivanja estetske reakcije u čitatelja.“ McCloud (2005: 9). Toj definiciji daje obilježje svestremenosti smatrajući da opisuje i stripove koji će nastajati u budućnosti, ali se također može primijeniti i na *Žutog dječaka*² nastalog prije više od jednog stoljeća.

Iako je u Hrvatskoj među korisnicima, nakladnicima pa i samim autorima, uvriježen naziv *strip* koji se koristi za razne forme, od novinskoga stripa, do kiosk-stripova i grafičkih romana, važno je istaknuti razlike između tih pojmova. Grafički romani počeli su se razvijati već 60-ih godina prošloga stoljeća, kada je grupa autora odlučila iskoristiti format stripa da bi ukazala na neke važne teme za odrasle. Iako nije sigurno kako je zapravo nastao naziv *grafički roman*, jedan od prvih grafičkih romana zasigurno je bio *Ugovor s bogom* Willa Eisnera, objavljen 1978. godine (O'English, Matthews i Blakesley Lindsay, 2006: 173). Eisner je i sam priznao da je izraz skovao kao marketinški trik, iz straha da će njegova priča biti odbijena ako za nju iskoristi naziv *strip* (Arnold, 2003). Naziv *grafički roman* sve se češće koristi, neovisno o stilovima i temama te se s njim moguće susresti i u djelima dokumentarističke proze, povijesne fikcije, satiričnih djela, memoara i japanske forme zvane *manga*.

Govoreći o stripu u knjižnicama, Nyberg (2010: 26) također navodi problematiku terminologije. Iznosi podatak da je za neke grafički roman medij, za druge samo jedan od žanrova stripa, a za treće taj se termin odnosi na format koji nema nikakve veze sa sadržajem te da grafički roman sadržajno može biti fikcija ili dokumentaristička proza. Tada vodeći nakladnici tradicionalnih stripova *Marvel Comics* i *DC Comics*, usvojili su izraz grafički roman koji su počeli koristiti za označavanje strip-albuma koji su odudarali od uobičajene duljine (imali su 48 stranica ili više). U *mainstream* medijima grafički su se romani pojavili sredinom

¹ Will Eisner (1997. – 2005.) bio je američki crtač i pisac stripova smatran začetnikom moderne forme stripa zbog svoga djela *Ugovor s bogom* koji se smatra prvim grafičkim romanom te po teoriji stripa *Stripovi i sekvencijalna umjetnost*.

²Vidi: str. 10

osamdesetih godina prošloga stoljeća pojavom triju značajnih djela: *Mausa*, mračne satirične avanture Arta Spiegelmana iz 1986., koji je dobio *Pulitzerovu nagradu* 1992. godine, *Povratak mračnoga viteza* Franka Millera iz iste godine u kojemu autori majstorski narušavaju figuru superheroja te *Čuvara* Alana Moorea i Davea Gibbonsa iz 1987. Hatfield (2005) zaključuje da su ta tri navedena izdanja, iako su se međusobno potpuno razlikovala, izgradila most prema grafičkim romanima i potencijal za uspjehom koji je godinama ostao neostvaren.

Baetens i Fray (2014) odlaze korak dalje te obrazlažu razliku između stripa i grafičkoga romana proučavajući četiri sastavnice: *formu, sadržaj, nakladnički format te aspekte produkcije i distribucije*. Tvrde da, što se tiče forme, razlike između stripa i grafičkoga romana nisu uvijek potpuno jasne dajući kao primjer za to djela *Povratak mračnoga viteza* Franka Millera i *Čuvara* Davea Gibbonsa koji su se najprije javili kao stripovi, a zatim su ponovno izdani kao grafički romani. Od svojih početaka, gotovo cijelo stoljeće, stripovi slijede istu temeljnu strukturu, a to je da su oblikovani u mrežu koju čine vodoravno i okomito isprepletene slike namijenjene čitanju u određenom vremenskom slijedu. Za grafičke romane smatraju da mogu u potpunosti slijediti ta pravila, ali ih mogu i istraživati te pomicati granice koje su tom mediju godinama bile nametnute. Grafički se roman često pokušava odmaknuti od konvencija rušeći pravila koja su postavljena još šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Također, grafički romani unose mnoge inovacije u način pripovijedanja naglašavajući ulogu pripovjedača koja kod stripova nije bila dovoljno istaknuta. U njima je naglašenija svijest o prisutnosti pripovjedača za razliku od stripova gdje je naglasak više bio na samoj priči. Autori također navode i osnovne razlike u sadržaju. Iako postoje brojni žanrovi grafičkih romana³, među kojima su i superherojski, kod grafičkih se romana događa ono što nije bilo svojstveno stripovima, a to je da se često okreću realističnim, ozbiljnijim temama i ne pripadaju nužno fikciji. Mnogi su autobiografski ili poluautobiografski, a također ih dosta pripada dokumentarističkoj prozi i pripovijeda o stvarnim povijesnim temama. Govoreći o takvim grafičkim romanima, autori ponovno navode primjer *Mausa* Arta Spiegelmana i *Persepolis* Marjane Satrapi. Kada je u pitanju nakladnički format, autori tvrde da je razlika između stripova i grafičkih romana najnaglašenija u tome što se grafički roman izdaje u knjizi, čime se više nastoji približiti tradicionalnome romanu (veličinom, uvezom, papirom, brojem stranica i slično). Također, smatraju da se grafički romani žele udaljiti od izdavanja u serijalima, no praksa pokazuje da serijali nikako ne izostaju. Pripisuju to komercijalnim potrebama, kao što je slučaj bio i sa stripovima. Samostalna izdanja i serijali podjednako su zastupljeni pa se i na tom primjeru može

³ Vidi: str. 24

govoriti o tankim granicama između dviju formi. Produkcija i distribucija razina je na kojoj je, kako tvrde autori, nekada bila vrlo prisutna razlika između stripova i grafičkih romana. Ona je, kada su u pitanju grafički romani, od samih početaka uvelike ovisila o naporima malih, neovisnih nakladničkih kuća, dok su se stripovi proizvodili masovno, a za to su bili zaslužni veliki nakladnici. To se tijekom vremena izjednačilo pa su oni počeli izdavati i grafičke romane, a brojne su ih vodeće trgovine počele prodavati. Autori zaključuju da definiranje grafičkoga romana kao forme treba ostati otvoreno te da se, iako ne postoji u potpunosti jasna granica kojom bi se mogao odijeliti od stripa, ipak može reći da se često poigrava s tradicionalnom formom stripa, a ponekad unosi i radikalne promjene.

Vitella (2020) zagovara korištenje izraza *strip* smatrajući da postoji strip u dugoj formi, poput grafičkoga romana te u kratkoj formi, kao što je novinski strip. Smatra da se izraz *grafički roman* počeo prečesto koristiti, čak i kada njegovo korištenje nije opravdano.

Problemi s terminologijom javljaju se i u hrvatskom prijevodu gdje se engleski izraz *graphic novel* prevodi i kao *grafička novela* i kao *grafički roman*. Često se iz toga po raznim stripovskim forumima zaključuje da je došlo do pogreške u prijevodu, no Cmuk (2017) naglašava da treba razlikovati ta dva pojma i da se za njih primjenjuju školske definicije *novela* i *romana*, samo im se pri tome dodaje pridjev grafički. Stoga bi *grafička novela* bila kraće prozno djelo koje razrađuje samo jedan događaj s manje likova, a ima do stotinu stranica, dok bi se *grafički roman* mogao opisati kao proširena ili epska priča sa stotinu i više stranica, s većim brojem likova i više događaja. Autor navodi i još jedan naziv za strip koji se koristi na području Hrvatske, a to je *crtani roman* za koji smatra da je opisivao strip običnome puku te ističe da je to nekad bio uobičajeni naziv za zabavljački strip koji se prodavao na kiosku.

Knjižničar varaždinske narodne knjižnice Tomislav Košić u intervjuu je istaknuo da korisnici jako dobro razlikuju pojmove stripa i grafičkoga romana, no ne bave se pretjerano nazivljem, nego sve objedinjuju nazivom *strip*. Smatra da pojam *graphic novels* dobro zvuči na engleskome jeziku, ali da kod nas u praksi nije pretjerano zaživio. Cmuk (2017: 145) također piše da je „jednostavnije nazivlje prisutnije i prihvaćenije među jednostavnijim ljudima“, no smatra da je potrebno spomenuti i druge nazive jer je stripu „kao živome mediju što stalno evoluirao u pozitivnom pogledu, potrebna određenija podjela na vrste.“

3. Pregled povijesti svjetskoga stripa

Mazur i Danner (2017: 7) zaključuju da je cijela rasprava o podrijetlu stripova i onom stripu koji se može nazvati prvim nebitna jer se ljudska sklonost pripovijedanju priča uz pomoć

slika i kombiniranju slika s tekstom čini univerzalnom. Ipak, važno je spomenuti neke značajne događaje koji su utjecali na strip kakav je danas. U pregledu povijesti naglasak će biti stavljen na značajne događaje u Sjedinjenim Američkim Državama i Europi, a u zasebnom poglavlju bit će opisana povijest hrvatskoga stripa. O mangama, njihovu određenju i povijesti bit će riječi u poglavlju o žanrovima.

3.1. Od spiljskih zapisa do novinskoga stripa

Govoreći o počecima stripa uopće, treba krenuti od književnog i umjetničkog izražavanja, odnosno od prvih nizova crteža na pećinama kojima je prehistorijski čovjek bilježio svoje osjećaje i iskustva. Tu su također i grobnice egipatskih faraona ukrašene crtežima i ispisane hijeroglifima u kojima se nižu likovi i epizode te na taj način čine određenu cjelinu. McCloud (2005) početke stripa smješta u 1595. godinu, spominjući epsku priču iz pretkolumbovskog slikovnog spisa iscrtanu na zaslону na rasklapanje dugom 12 metara.

Stipčević (2006) piše kako je strip star koliko i sama pismenost, no u danas poznatom obliku njegove početke smješta u 1858. godinu kada je s izlaženjem počeo *Max und Moritz*, komični strip Wilhelma Buscha.

Aljinović tumači kako je radnja koja prati dvojicu nestašnih dječaka i njihove psine koje priređuju stanovnicima svojega sela „izvanredna slika sukoba malograđanskog religioznog duha s nećspuatom ljudskom prirodom, koja se neprekidno sukobljava s društvenim i moralnim konvencijama“ (Aljinović i Novaković, 2012: 12).

Ajanović (2021) pak utemeljiteljem strip-izraza naziva Švicarca Rodolphea Töpffera koji je ponudio niz inovativnih rješenja tako što je povećao broj slika i smanjio vremenske intervale između njih te kreirao najveći broj izražajnih sredstava stripa. McCloud (2005) također tvrdi da je otac modernoga stripa upravo Rodolphe Töpffer koji je u 19. stoljeću stvarao satiričke priče u slikama, a čije su sastavnice karikature i okviri kadrova.

Aljinović i Novaković (2012) tvrde da je datum pojave stripa određen dogovorom teoretičara medija pa tako začetnici stripa nisu ni Rodolphe Töpffer ni Wilhelm Busch, nego Richard F. Outcault i njegov *Žuti dječak* (engl. *The Yellow Kid*). *Žuti dječak* lik je Richarda F. Outcaulta koji se prvi put pojavljuje u stripu *Hogan's Alley*, a 1895. godina, kada navedeni strip Pulitzer uvodi u novine *The New York World*, smatra se neizostavnom za povijest stripa. *Žuti dječak* posredno je proizašao iz sukoba dvaju magnata u području američkog novinskog nakladništva, Williama Randolpha Hearsta i Josepha Pulitzer, koji se događao na prijelazu s 19. u 20. stoljeće. Tržišna bitka koja se vodila između dvaju nakladnika zahtijevala je veliku

financijsku potporu pa su zbog toga oni postali ovisni o reklamama. Kako bi dosegli veliki broj čitatelja, morali su ponudom raznovrsnih zabavnih sadržaja privući publiku. Cijela ta situacija bila je dobra podloga za razvoj stripa. 1893. godine, u svojim novinama *The San Francisco Examiner*, Hearst objavljuje strip *The Little Bears* Jimmyja Swinnertona, a *Žuti dječak* pojavio se dvije godine kasnije i bio je dosta uspješniji Pulitzerov odgovor na Hearstove ranije pokušaje. *Žuti dječak* postao je toliko popularan da je Hearst u nastavku sukoba ponudio Outcaultu veći iznos da lik *Žutog dječaka* oživi u novinama *New York Journal. Hogan's Alley*, strip u kojemu se *Žuti dječak* pojavio, nastavio je izlaziti u autorstvu novoga Pulitzerova autora Georga Luksa. Oba stripa simbolično su prestala postojati 1898. godine kada se i suparništvo između nakladnika počelo smirivati, ali *Žuti dječak*, usprkos pojednostavljenom crtežu i ne pretjerano originalnom tekstu, ostavio je značajan trag u povijesti stripa.

Ipak, strip se u uvezanom obliku pojavio tek 1933. kada je Max Gaines⁴ uvezao nekoliko novinskih stranica sa stripovima i prodao ih kao časopis pod nazivom *Funnies on Parade*. Uskoro je potražnja počela rasti, a 30-e godine prošloga stoljeća smatraju se prekretnicom u povijesti stripa i popularne kulture (Weiner, 2015). 1935. godine pojavila se prva publikacija koja se bavila isključivo stripom. Bio je to časopis *New fun comics* čiji je nakladnik bio *National Allied Publications*.⁵

3.2. Zlatno doba stripa

Spomenuta nakladnička kuća započela je novo razdoblje u razvoju stripa kada je 1938. godine počela izdavati časopis *Action Comics*⁶. U njegovu prvome broju predstavljen je Superman, kreacija autora Jerryja Siegela i ilustratora Joea Shustera. Ellis i Highsmith (2000) pišu da znanstvenici i kolekcionari to razdoblje zovu *zlatnim dobom stripa*. *Superman* je ostvario nevjerojatan uspjeh što je poslužilo kao motivacija za stvaranje niza sličnih kostimiranih likova, a superherojska avantura afirmirala se kao dominantni stripovski žanr. Autori nadalje navode podatak da je prodaja stripova bila najizraženija u jeku Drugoga svjetskog rata kada je brojila desetke milijuna primjeraka. Međutim, nakon Drugoga svjetskog rata ukus čitateljske publike počeo se mijenjati i prodaja stripova, osobito onih superherojskoga žanra, počela je naglo opadati. Mnogi su se nakladnici, kako bi povratili popularnost, okrenuli

⁴ Maxwell Charles Gaines (1894. – 1947.) bio je osnivač tvrtke EC Comics, zaslužan je za preteču stripa u boji.

⁵ današnji *DC Comics*

⁶ *Action Comics* bio je američki serijal stripova/časopisa čiji je nakladnik izvorno bio poznat kao *National Allied Publications*, a kasnije kao *National Comics Publications* i kao *National Periodical Publications*, prije nego što je preuzeo svoje sadašnje ime DC Comics. Izlazio je od 1938. do 2011. godine.

drugim žanrovima, a u poslijeratnom razdoblju najpopularnijima su se pokazali kriminalistički i horor stripovi. S obzirom na to da se u tim žanrovima ocrtavala nasilna radnja koja je bila smještena u realistično okruženje, za razliku od prijašnjeg fantastičnog svijeta superheroja, stripovi su počeli poprimati negativan publicitet i povezivati se s porastom maloljetničke delinkvencije. Mazur i Danner (2017) ističu 1954. godinu kada je američka strip industrija (CMAA⁷), potaknuta prijetnjama tadašnje vlade, pokrenula samoregulirajuće tijelo poznato pod nazivom *Comics Code Authority*⁸ kako bi odgovorila na djelovanje dr. Fredrica Werthama, autora djela *Seduction of the Innocent*, u kojemu je opisivao negativne učinke stripa na djecu i mladež. Ta je samocenzura uspostavila standarde za prikaz zločina, autoriteta, religije, oružja, nasilja, seksa i braka. Budući da se sve to događalo paralelno s rastom popularnosti televizije, došlo je do propasti brojnih manjih nakladnika te još veće krize u strip-industriji. To je označilo kraj zlatnoga doba stripa.

U Europi četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća dosta je zemalja imalo svoje nakladnike stripova, no oni su uglavnom ostali popularni samo unutar vlastitih granica. Iznimka je bio belgijski strip na francuskome jeziku koji je postao popularan na cijelome kontinentu. Najpoznatiji su takvi stripovi bili *Spirou* (prvi put objavljen 1938.) i *Tintin* (prvi put objavljen 1946.).

3.3. Srebrno doba stripa

Mazur i Danner (2017) pišu da su šezdesetih godina prošloga stoljeća stripovi u cijelome svijetu pratili korak sa zrelim čitateljima i na taj način odgovorili na kulturni preokret. U to je vrijeme, kako bi unio neke promjene u negativno stanje na tržištu stripa, *DC Comics* vratio jednoga od junaka iz zlatnoga doba, Flasha. Tim je činom superherojski žanr ponovno postao dominantan, a Ellis i Highsmith (2000) pišu da tada počinje *srebrno doba stripa*. Iako je nakladnička kuća *DC Comics* pokrenula srebrno doba, ulogu najznačajnijega nakladnika za to razdoblje preuzela je rivalska nakladnička kuća *Marvel Comics* koja je doživjela nagli uspon šezdesetih godina prošloga stoljeća. Za to su ponajviše bili zaslužni autor Stan Lee te crtači Jack Kirby, Steve Ditko i Don Heck. U tom su se razdoblju javili superjunaci poput Spider-Mana, Hulka, Fantastične četvorke i Dr. Strangea koji su uz supermoći, imali i stvarne, ljudske probleme, a upravo je ta kombinacija superherojstva i dimenzije ozbiljnosti u pripovijedanju pomogla *Marvel Comicsu*, ne samo da privuče mlađe čitatelje, nego i da zadrži one starije koji

⁷ The Comics Magazine Association

⁸ u nastavku: CCA

su uz stripove odrastali. Popularnosti žanra doprinijela je i televizijska serija *Batman*, a vrhuncem srebrnoga doba stripa smatra se razdoblje između 1966. i 1967. godine. No, strip je u Sjedinjenim Američkim Državama u to doba uspio opstati samo u superherojskom žanru, dok je većina ostalih žanrova propadala.

U Europi se u to vrijeme žarište stripovske industrije preselilo iz Belgije u Francusku. Veliku je popularnost u to vrijeme doživio strip *Asterix*, što je potaknulo akademski interes za stripove. Britanski su stripovi, s druge strane, tek šezdesetih godina doživjeli *zlatno doba*, a među njima su se posebno istaknuli *Modesty Blaise* Petera O'Donnella (prvi put objavljen 1963.) te *Carol Day* Davida Wrighta (prvi put objavljen 1956.) (Mazur i Danner, 2017).

3.4. Fenomen talijanskoga stripa

Iako nisu bili osobito zapaženi u svijetu, važno je u svrhu ovoga diplomskoga rada spomenuti talijanske stripove koji su se prodavali isključivo na kioscima, a postigli su veliku popularnost u Italiji, u kojoj su i nastali te na prostorima današnje Republike Hrvatske, gdje su, kako će se u nastavku i dokazati, još i danas popularni. Izdavala ih je nakladnička kuća *Sergio Bonelli Editore*⁹, a neki od junaka koji su bili najpopularniji su: Tex Willer, Zagor, Komandant Mark i Mister No, dok su nešto kasnije, 80-ih godina prošloga stoljeća, popularnost stekli i serijali stripova o Dylanu Dogu i Kenu Parkeru. Od spomenutih junaka, stripovi o Texu Willeru pojavljuju se prvi put 1948. godine, slijedi ih Zagor iz 1961. i Komandant Mark iz 1966. godine. Pojava tih stripovskih junaka u Europi vremenski se podudara s razdobljem koje se u Sjedinjenim Američkim Državama nazivalo zlatnim i srebrnim razdobljem stripa.

Bonellijevi se stripovi rijetko spominju u literaturi o teoriji i povijesti svjetskoga stripa, no D'Arcangelo i Zanettin (2004) pišu o američkim prijevodima Dylana Doga te napominju da je za nastanak talijanskog žanrovskog stripa uvelike zaslužna upravo nakladnička kuća *Sergio Bonelli Editore*. Sergio Bonelli uveo je novi format za talijanska izdanja, tzv. „bonelli format“ s debelim, četvrtastim, crno-bijelim serijama stripova koji imaju otprilike 100 stranica. To je postao standard i za ostale stripove koji su nastajali u Italiji. Kao što se dogodilo i u Sjedinjenim Američkim Državama na kraju zlatnoga doba stripa, i u Europi se dogodila slična situacija kada su brojni nakladnici propali s pojavom komercijalne televizije. No, *Bonelli* je opstao te još uvijek proizvodi oko 20 naslova mjesečno na kojima radi više od 250 autora i crtača.¹⁰ Iako

⁹ Izvorno joj je ime bilo *Edizioni Audace*, a utemeljio ju je 1940. Gian Luigi Bonelli. 60-ih godina prošloga stoljeća preuzeo ju je njegov sin Sergio nakon čega je nekoliko puta mijenjalo ime dok se nije ustalilo današnje.

¹⁰ Među brojnim Bonellijevim crtačima, nalaze se i neki iz Hrvatske, Srbije, kao i iz Španjolske, Meksika i Sjedinjenih Američkih Država

dominiraju talijanski autori, radnja većine Bonellijevih stripova smještena je u egzotične krajeve Sjeverne Amerike, a likovi su stvarani prema junacima američkih vestern filmova zbog njihove velike popularnosti u to vrijeme. Tek su se osamdesetih godina prošloga stoljeća i u Bonellijevu svijetu počeli javljati novi pripovjedni žanrovi, poput horora, znanstvene fantastike, misterija i detektivskih. Najprodavaniji je strip *Tex*, vestern strip s glavnim junakom Texom Willerom koji se objavljuje još i danas. Junaka Texa Willera crtač Aurelio Galeppini oblikovao je prema liku američkoga glumca Garyja Coopera. Tex je postao simbol crno-bijeloga stripa u Italiji, a ujedno i najdugovječniji strip u toj zemlji¹¹. Po broju prodanih primjeraka slijedi ga *Dylan Dog* koji je prvi put objavljen dosta kasnije, 1986. godine. U njemu se spajaju dva iznimno popularna žanra, detektivska i horor priča, s dodatkom romanse, zbog čega je bio popularan i među ženskom publikom. D'Arcangelo i Zanettin (2004) svrstavaju *Dylana Doga* u žanr gotičke crtane fantastike, a zbog njegova uspjeha u Italiji nazivaju ga kulturnim fenomenom. Iako su i u ostalim Bonellijevim pričama likovi inspirirani kinematografijom, *Dylan Dog* krcat je izravnim referencama i citatima iz filmova i književnosti. Važno je spomenuti i *Zagora*, junaka koji je na ovim prostorima bio možda i najpopularniji. Prva epizoda *Zagora* objavljena je 1961. godine, a u njemu se kombiniraju razni žanrovi: fantastika, horor, avantura i komedija. Čobanov (2013) Bonellija naziva „fenomenom koji ne umire“¹², a uspjeh koji među publikom bivše Jugoslavije imaju njegovi stripovi nevjerojatnim. Iako smatra da ne postoji racionalno objašnjenje za činjenicu da su ti stripovi na ovim prostorima postigli toliku popularnost, zaključuje da je ključnu ulogu u tome odigrala nostalgija, odnosno vjerojatnost da mnoge čitatelje banalne avanture spomenutih stripovskih junaka podsjećaju na bezbrižno djetinjstvo. Nadalje, Čobanov¹³ navodi mogućnost da je razlog za popularnost Bonellijevih stripova upravo u zemljama bivše Jugoslavije, Turskoj i Brazilu a ne u, primjerice, Francuskoj, Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji, Argentini i Japanu to što sve potonje zemlje „imaju svoju domicilnu izrazito jaku tradiciju strip kulture te izrazito jake i specifične škole stripa.“ O popularnosti navedenih junaka na našim prostorima piše i Zajović (2019) koja ih uspoređuje s popularnošću superherojskih junaka u Sjedinjenim Američkim Državama:

¹¹ *Tex Willer*. (bez. dat.) Wikipedia. Dostupno na: https://hr.wikipedia.org/wiki/Tex_Willer#Podaci_o_stripu [1. listopada 2022.]

¹² Čobanov. S (2013). Bonelli – fenomen koji ne umire. Zagreb: T-portal. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/bonelli-fenomen-koji-ne-umire-20130222?fbclid=IwAR2RpqZuTWHRAmXKu2QN32B4LDqZAuef6kWpHjJKGj6PMqf6dDrvRcERXLY> [1. listopada 2022.]

¹³ Isto.

„Stripovi talijanske naklade Bonelli u srcima hrvatskih čitatelja imaju ono značenje koje Amerikancima imaju likovi Marvela i DC-ja.“¹⁴

Od talijanskih je stripova na ovim prostorima jednaku popularnost stekao strip *Alan Ford*, satirična verzija špijunskog serijala scenarista Luciana Secchija (Bunker) i crtača Roberta Raviola (Magnus) čiji je prvi broj objavljen 1969. godine u Italiji, dok se u Hrvatskoj pojavio 1970. godine. Cmok (2017: 61) piše da je „prema mišljenju mnogih, serijal na ovim prostorima stekao širu popularnost zbog prijevoda Nenada Brixyja“, tadašnjeg glavnog urednika zabavnih sadržaja u *Vjesniku*. Ćurin (2012) s tim se slaže tvrdeći da ga je Alan Ford ostavio indiferentnim te da ga je čitao samo zbog Brixyjeva prijevoda.

3.5. Sedamdesete i osamdesete godine prošloga stoljeća

Godine 1971. došlo je do izmjena u CCA kako bi se zadovoljili suvremeni standardi, no to nije pretjerano utjecalo na poticanje kreativnosti u stvaranju stripa (Ellis i Highsmith, 2010). Grupa *underground* autora, koji su počeli stvarati još krajem šezdesetih godina, suprotstavila se ograničenjima koje je nametnuo CCA. Stripovi koji su tada nastali, stavljali su u prvi plan golotinju, nasilje, uvredljiv humor te utjecali na strip kao na umjetničku formu šireći konvencionalna ograničenja. Istaknulo se u tom pokretu ime Roberta Crumba koji je izdavao stripove pod okriljem nakladničke kuće *Zap Comics*, a vizualno je oživio žargon novinskih stripova dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća. Slijedili su ga brojni autori kojima je *underground* pokret pomogao u obliku stripa istražiti osobne vizije. *Underground* strip počeo je preuzimati popularnost *mainstream* superherojskoga stripa. Vodeći *Marvelov* crtač Jack Kirby napustio je Marvel i prešao u *DC Comics* koji je tada već bio obogaćen za novog vodećeg autora Neala Adamsa.

Što se tiče Europe, u to je vrijeme u Francuskoj procvat doživjelo razdoblje *l'age adulte* u kojemu se strip afirmirao kao medij za odrasle, a u časopisu *Pilot* objavljivali su se stripovi prepuni društvene i političke satire. Najutjecajni autor toga doba u Italiji bio je Hugo Pratt koji je 1967. godine stvorio junaka Corta Maltesea, predstavljenog publici u stripu *Balada o Slanom moru*. Kraj desetljeća obilježila je pojava strip časopisa *A Suivre* (1978.) koji je označio početak nove ere francuskoga stripa.

Osamdesete godine prošloga stoljeća bile su značajnije za nakladničku industriju jer se pojavilo više nakladnika i više formata. Vidljivost stripova rasla je i zbog pojave filmova o

¹⁴ Zajović, M. (2019). *Bonelli je Hrvatima kao Marvel Amerikancima*. Zagreb: Večernji list. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/kultura/bonelli-je-hrvatima-kao-marvel-amerikancima-1318664> [30. rujna 2022.]

Supermanu te televizijske serije *Nevjerojatni Hulk*.¹⁵ Stoljeće su obilježile i brojne obljetnice, primjerice nakladnička kuća *DC Comics* slavila je 50. rođendan te je počela izdavati serijale poput već spomenutih *Povratak Mračnog Viteza* Franka Millera i *Čuvara* Alana Moorea (Ellis i Highsmith, 2000). S druge strane, Mazur i Danner (2017) pišu da brojni kritičari to razdoblje upravo zbog komercijalizacije i povlačenja buntovništva sedamdesetih smatraju razdobljem nazadovanja i propadanja. No, kako se u tom desetljeću javlja i Spiegelmanov *Maus*, to označava početak razdoblja grafičkih romana koje će u budućnosti uvelike utjecati na povijest medija.

3.6. Od devedesetih godina prošloga stoljeća do danas

Kako su se stripovi i grafički romani o superjunacima već u drugoj polovici osamdesetih godina prošloga stoljeća počeli baviti mračnijim i ozbiljnijim temama, taj se trend nastavio i devedesetih godina. Devedesete godine prošloga stoljeća bile su desetljeće ekstrema za industriju stripa. Rane devedesete bile su godine ponovnog procvata stripa, dok se u drugoj polovici desetljeća dogodio krah. Nakladnička kuća *Marvel Entertainment* bankrotirala je te se, iako je nastavila objavljivati stripove, morala boriti za svoje mjesto na tržištu s vječnim rivalom *DC Comics* te manjim nakladnicima poput *Imagea* i *Dark Horsea*. Važno je spomenuti da se u tom razdoblju pojavljuje i *Sandman* (1989. - 1996.), fantastični serijal Neila Gaimana.

Inovacija koja je započela u francuskom stripu zatrta je zbog sve prisutnijih žanrova junačke fantastike, pustolovno-povijesnoga žanra, trilera, policijskih stripova i smiješnih stripova za mlade. Ipak, veliki francuski nakladnici počeli su prihvaćati modele malih nakladničkih kuća i davati prilike mladim crtačima. Jedan od takvih grafičkih romana bio je i *Ibicus* Pascala Rabatéa koji je 2022. objavljen i u hrvatskome prijevodu.¹⁶

Početak 21. stoljeća nosio je sa sobom i pojavu brojnih manjih nakladnika kojima je bilo neisplativo tiskanje tankih stripova mekih korica (taj je format ostao rezerviran gotovo samo za franšize) pa se može reći da je dominantan postao grafički roman. Mazur i Danner (2017) pišu da su mnogi crtači zbog toga imali dojam da je nešto izgubljeno jer više ne mogu osvajati publiku postupno, objavljujući u nastavcima. Ipak, pojava grafičkoga romana smatra se revolucionarnom za povijest stripa. Autori naglašavaju da je posebno cijenjena

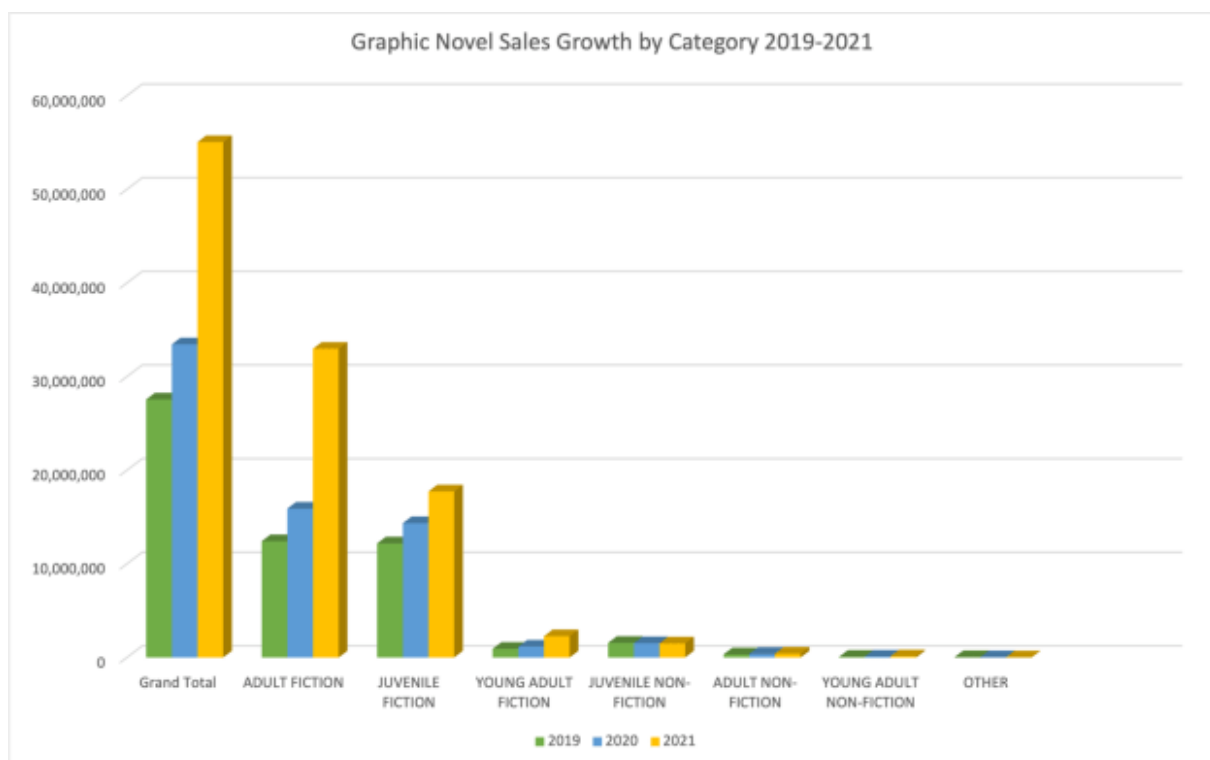
¹⁵ r. Kenneth Johnson, prikazivala se od 1977. do 1982.

¹⁶ *Ibicus*. (2022). Zagreb: Fibra. Dostupno na: <https://www.fibra.hr/katalog/izdanja/orka-54-ibikus/798/> [5. listopada 2022.]

dokumentaristička proza, autobiografije i memoari, koji dominiraju u prodaji i privlače najviše pažnje kritike.

Komentirajući stanje stripa u novije doba, Ellis i Highsmith (2010) pišu da je njihova popularnost kod šire javnosti znatno manja te su uglavnom rezervirani za entuzijaste. Ono što pozitivno utječe na popularizaciju stripa prijelaz je likova i koncepata u druge medije, primjerice u filmove i televizijske serije. Smatraju da su stripovi još uvijek izvor intrigantnih likova i zanimljivih priča, ali se relativno malo čitaju.

Ipak, nešto više od desetljeća poslije, istraživanja pokazuju pozitivne promjene u popularnosti stripova i grafičkih romana. Istraživanja *Bookscana*¹⁷ na svjetskoj razini pokazala su da je prodaja stripova 2021. godine bila u značajnom porastu. Naime, prema podacima dobivenim istraživanjem *Bookscana*, 2021. prodano je više stripova i grafičkih romana nego u 2018. i 2019. godini zajedno¹⁸, odnosno 21 milijun više nego pandemijske 2020. godine kada se već bilježio značajan porast (Vitella, 2020).

Slika 1. Usporedba prodaje stripova od 2019. do 2021. Izvor: The NPD Group, NPD BookScan

¹⁷ BookScan, u vlasništvu grupacije NPD Group, pruža podatke za industriju nakladništva knjiga te prikuplja podatke s prodajnih mjesta u Sjedinjenim Američkim Državama.

¹⁸ *Tilting at Windmills* #289: *Looking at NPD BookScan: 2021 – and it's a doozy* (2022). Comicsbeat. Dostupno na: <https://www.comicsbeat.com/looking-at-npd-bookscan-2021-and-its-a-doozy/> [20. rujna 2022.]

4. Povijest hrvatskoga stripa

Aljinović (2012) navodi različite poglede povjesničara popularne kulture na povijest hrvatskoga stripa.

Prema prvima početci stripa sežu još potkraj 19. stoljeća kada su u humorističnim listovima objavljivane kratke šale u sličicama. Drugi pak tvrde da povijest hrvatskoga stripa počinje dvadesetih godina prošloga stoljeća kada su se prvi stripovski junaci kontinuirano počeli pojavljivati u listovima i časopisima. Treći smatraju da je hrvatski strip zaživio tek tridesetih godina prošloga stoljeća kada se pojavio strip duže forme koji je izlazio u nastavcima te su tada stripovi hrvatskih autora stekli široku publiku. Oglašavanje i borba za naklonost publike postali su važni jednako kao i u svjetskom nakladništvu pa su i domaći listovi nudili sve raznovrsnije sadržaje, a časopisi su dobivali veći opseg koji je bilo moguće koristiti za zabavne sadržaje. Razvoj je stripa u to vrijeme bio potpomognut promjenama u grafičkoj djelatnosti. Naime, nakon Prvog svjetskog rata grafička industrija ubrzano se razvijala, a tiskarska poduzeća proširivala su pogone i ponudu grafičkih usluga.

Jedna od spomenutih šala u sličicama osvanula je 2. kolovoza 1923. godine u *Jutarnjem listu*, koji je prepoznao da bi ono što se u Americi pojavilo kao novitet pod nazivom *comics* moglo pozitivno utjecati na razvoj čitateljske publike, a bila je riječ o liku dječaka Ivica. Prva se priča o malom Ivica sastojala od 12 slika te je bila objavljena pod naslovom *Zločesti Ivica na moru – Neočekivano kupanje*. Nova se priča o malom Ivici pojavila već iduće nedjelje, a s vremenom je postao redoviti dodatak nedjeljnih brojeva lista. Lik maloga Ivica nije bio izvorno hrvatski lik, nego je preuzet kada je tadašnji urednik *Jutarnjega lista* Eugen Demetrović uočio njegovu popularnost u Americi. Izvorno ime dječaka Ivica bilo je Perry, a on je mlađi brat poznate Winnie Winkle, junakinje istoimenoga stripa (u hrvatskome izdanju Suzane) autora Martina Brennera. Važnost Brennerova stripa za razvoj stripa u Hrvatskoj upravo je u tome što su Ivičini doživljaji činili prvu knjigu stripova, tzv. strip-album, na ovome području. Ivičine avanture izlazile su u *Jutarnjem listu* gotovo dva desetljeća, sve do početka travanjskoga rata 1941. godine. Uspjeh maloga Ivica u *Jutarnjem listu* potaknuo je želju za stvaranjem sličnih, domaćih junaka.

Među prvim takvim junacima bili su *Maks i Maksić* ilustratora i karikaturista Sergeja Mironovića Golovčenka, hrvatska inačica Buschevih *Maxa und Moritza* koje Stipčević (2006) smatra počecima stripa uopće. *Maks i Maksić* objesni su dječaci čija se povijest počela ispisivati 4. travnja 1925. u časopisu *Koprive*. Na Buscheve junake asociraju već i sama imena likova, kao i sličnost njihovih karaktera: već se u prvom pojavljivanju dvojac odlučio našaliti s

ribičem kojega su natjerali da umjesto ribe izvuče veliku košaru. Što se tiče tehnike, stranice stripa su za vrijeme dvobojne tehnike tiska bile u cijelosti pokrивane ravnomjernim blijedim tonom u boji, a nakon prijelaza *Kopriva* na višebojni tisak svaka je sličica bila funkcionalno kolorirana u tri boje (Aljinović i Novaković, 2012). Duhovitošću i duhom *Maks i Maksić* značajno su zaostajali za izvornim dvojcem, no to nije utjecalo na njihovu popularnost među domaćom publikom. Iako ih mnogi teoretičari smještaju uz bok prvim hrvatskim modernim stripovima, važno je napomenuti da termin *strip* u vrijeme pojave vragolastog dvojca još uvijek nije postojao, nego se pojavio tek jedanaest godina kasnije.

Aljinović (2009) smatra da su upravo *Maks i Maksić* te za njima i drugi likovi koji su se uzastopno pojavljivali u tisku, započeli povijest nacionalnoga stripa te obilježili prvo desetljeće domaćeg stripa. Važno je napomenuti i da su stripovi koji su objavljivani u to vrijeme imali ciljanu publiku, a nju su poglavito činila djeca. Zbog toga su *Koprive* već 1926. kao posebno izdanje objavile strip-slikovnicu s njihovim doživljajima.

Godine 1929. u *Koprivama* se pojavio prvi lik namijenjen odraslima. Bio je to gospodin Alfonz – „građanin u elegantnom odijelu, krupne okrugle glave i naglašenih obrva, s cigarom kao oznakom svog društvenog statusa“ (Aljinović i Novaković, 2012: 41). Autor stripa bio je Slavko Vereš, a teme su bile raznolike: od satiričkih reakcija na društvo i životne probleme do gegova po uzoru na one iz nijemih filmova.

Odrasloj publici bila je namijenjena i serija strip-šala *Naš film*, objavljivana u *Koprivama* 1934. godine koje je crtala ruska emigrantica Ana Ljubov. Petar Papp, Filip Vučnik, Ivo Režek i neki drugi autori također su povremeno doprinosili karikaturama, no nisu stvarali stalne likove.

Osim *Kopriva* stripove su redovito počeli objavljivati i vodeći dnevni listovi objavljujući tjedne priloge za djecu. Neki od značajnijih likova bili su: psić Bonzo, slončić Bimbo te dječak Jurica koji su bili dio priloga *Za našu djecu* u *Jutarnjem listu*.

Čegir (2018) ističe da je razdoblje između tridesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća bilo razdoblje u kojem su nastala visokokvalitetna izdanja te smatra da je razdoblje između dvaju svjetskih ratova bilo ključno i za domaći strip.

4.1. Andrija Maurović – začetnik hrvatskoga stripa

Ono u čemu su uglavnom svi povjesničari popularne kulture složni je da se službenim početkom hrvatskoga stripa smatra prvijenac Andrije Maurovića prema scenariju Krešimira Kovačića nazvan *Vjerenica mača* koji je počeo izlaziti u zagrebačkom dnevniku *Novosti* 12.

svibnja 1935. godine. Aljinović i Novaković (2012: 77) taj datum nazivaju „danom kada se dogodio strip“, a Maurović se počinje nazivati *ocem hrvatskoga stripa*.

Maurović je prvi stvarao stripove u nastavcima koji su imali realistične teme, a osim toga bili su opširni i slojeviti, s detaljno karakteriziranim likovima. Ono što je publika tražila u književnosti i stripu, Maurovićevom je zaslugom postalo dostupno i u stripu. Maurovićeva karijera započela je dosta ranije, u području izrade karikatura i ilustriranja knjiga, plakata, razglednica i udžbenika. Početci njegova bavljenja stripom podudarali su se s razdobljem revolucije u području novinarstva, kada je i domaći tisak počeo preuzimati stripove iz američkoga novinarstva s ciljem privlačenja publike. Novaković (2012) to razdoblje naziva pogodnim za tu vrstu noviteta u novinama.

Vjerenica mača objavljena je u 74 dnevna nastavka, a riječ je bila o pustolovno-romantičnoj priči koja je tada nazvana *roman u slikama* ili *novinarski film* jer se naziv *strip* pojavio tek nekoliko mjeseci poslije. Kovačić je tekst preradio prema romanu *Gospođica Flamberge* poznatog francuskog pisca Paula Févalea, ali Maurovićeva vještina ilustriranja učinila ga je originalnim, senzacionalističkim ostvarenjem. Maurović je dinamizirao slikovni slijed izmjenom različitih planova i rakursa, postupcima karakterističnima za medij filma. *Vjerenicom mača* Maurović je najavio da „će u hrvatskom stripu stvarati osebujna djela, koja po vrijednosti neće zaostajati za svjetskima“ (Aljinović i Novaković, 2012: 84).

U dnevniku *Novosti* objavljeni su još neki Maurovićevi stripovi: *Podzemna carica*, *Ljubavnica s Marsa*, *Trojica u mraku*, *Sedma žrtva*, *Kugina jahta*, *Gospodar zlatnih bregova*, *Sablasi zelenih močvara*, *Junaci s granice*, *Velika glad u plemenu Gula-Gula*, *Brod bez kompasa* i *Mrtvačka trojka*. Maurovićevi najpoznatiji likovi kombiniraju osobine likova američkoga zapada sa slavenskim duhom pa se u žanr vesterna na taj način uvode likovi koji su, za razliku od uobičajenih heroja Divljega zapada, likovi koji imaju slabosti i mane. Međutim, kao ponajbolji strip ističe njegovu *Seobu Hrvata*. U *Seobi Hrvata*, podijeljenoj u dva dijela naslovljenim *Za Suncem* i *Knez Radoslav* Maurović prepliće povijesne izvore i narodnu predaju ostavljajući pri tom i dovoljno prostora za autorsku slobodu.

4.2. Strip-listovi i 'prva generacija' crtača

Strip-listovi pokrenuti tridesetih godina prošloga stoljeća u više europskih zemalja doprinijeli su već tada rastućoj popularnosti i prihvaćenosti stripa. Tako se i uspon hrvatskoga stripa nastavio pojavom časopisa *Oklo* koji je počeo izlaziti 6. srpnja 1936. godine. Pokrenula ga je *Jugoštampa d.d.* potaknuta dobrom reakcijom čitateljske publike na novi Maurovićev

strip. To je razdoblje bilo razdoblje Maurovićeve hiperproduktivnosti pa je od 1935. do 1937. napisao za *Oko* čak dvanaest strip-romana. Osim Maurovića, u tom se razdoblju javnosti predstavio i Walter Neugebauer koji je kasnije uz Maurovića postao najznačajnije ime hrvatskoga stripa.

Jedan od najpoznatijih Maurovićevih likova bio je *Stari Mačak* koji je nastao u suradnji s Franjom Fuisom, jednim od najpoznatijih zagrebačkih novinara i reporterom *Novosti*. Posljednju pustolovinu *Starog Mačka*, priču sa samostalnom radnjom, Fuis odlučuje izdati u vlastitoj nakladi. Budući da ga je publika dobro prihvatila, Maurović i Fuis u ožujku 1938. pokreću *Mickey strip*, drugi zagrebački tjednik sa stripovima. Naknadno, ti su se časopisi spojili u *Mickey Strip-Oko* koji je izlazio od 1939. do 1940. godine.

Tijekom Drugoga svjetskog rata, od 1943. do 1945., izlazio je *Zabavnik* čiji je glavni urednik bio Walter Neugebauer, a vlasnik publikacije bio je Ustaški nakladni zavod. Cilj je *Zabavnika* bio zadržati optimizam u ratnome razdoblju, a jedan od važnijih likova bio je *Patuljak Nosko* Waltera i Norberta Neugebauera koji se pojavio i na naslovnici prvoga broja.

4.3. Domaći strip od 1945. do 1954.

Stipčević (2006) prekretnicom za *devetu umjetnost* ipak smatra razdoblje nakon Drugog svjetskog rata. Galeriju raznolikih junaka koji se tada javljaju čine negativci koji upadaju u banke i ubijaju činovnike, gusari, kriminalci, junaci s Dalekog istoga, junaci iz dječjih knjiga, diverzanti i vojnici.

U području domaćega stripa situacija neposredno nakon Drugog svjetskog rata izrazito je nepovoljna. Macan (2007) to razdoblje naziva periodom pada i ponovnog uspona domaće produkcije stripa. Novinar Franjo Fuis izgubio je život 1943., a od cijele prve generacije hrvatskih autora stripa, pisati je nastavio samo Andrija Maurović. Izlaženje strip-listova bilo je gotovo onemogućeno, a strip je proglašen nepoželjnom zabavom. Počevši od onih u beogradskoj *Borbi*, niz negativnih članaka izlazio je na stranicama raznih časopisa, a strip je u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji proglašen nepoželjnom pojavom i uvršten je na popis zabranjenih stvari. Posljednji broj *Zabavnika*, koji su izdavala braća Neugebauer, uništen je, a zadržalo se tek tridesetak primjeraka. Satirički časopis *Kerempuh* koji je izlazio od 1945. do 1954. jedno je od rijetkih mjesta na kojima se strip mogao čitati, a promjene su se dogodile tek početkom pedesetih godina kada je strip ponovno zaživio i iznjedrio novu generaciju crtača.

4.4. Doba 'druge generacije' i *Plavi vjesnik*

Prekretnica u vrednovanju i proučavanju stripa događa se šezdesetih godina prošloga stoljeća. Tada se strip prestaje olako nazivati šundom.¹⁹ Godine 1962. osnovana je prva službena ustanova za sustavno istraživanje i vrednovanje stripa, francuski Centar za proučavanje književnosti grafičkog izraza. Dvije godine nakon toga nastaje udruženje za proučavanje i istraživanje crtane književnosti. U godinama koje slijede održavaju se međunarodni kongresi posvećeni stripu te međunarodne izložbe posvećene stripu.

Munitić (2010) navodi tri osnovna smjera istraživanja stripa: prvi je *analitička i argumentirana selekcija* vrijednih od bezvrijednih ostvarenja, a ustanovljeni su i kriteriji oblikovnog i ideativnog karaktera stripa. Proučeni su *uvjeti i modaliteti* koji su uzrokovali širenje stripa, a potom i *širi aspekti stripa kao medija*.

U domaćem stripu to se razdoblje djelomično podudara s izlaženjem *Plavoga vjesnika*, najznačajnije publikacije u povijesti hrvatskoga stripa. Prvi broj objavljen je 1. listopada 1954. godine, a tijekom 20 godina postojanja u njemu je objavljeno oko 180 stripova. Povratak braće Norberta i Waltera Neugebauera na stripovsku scenu te naknadni dolazak Andrije Maurovića pokrenuli su novo zlatno razdoblje domaćega stripa. Priključili su im se Žarko Beker, Borivoj Dovniković, Vladimir Delač, Zdenko Svirčić, karikaturist Otto Reisinger te animator Zlatko Grgić, a tzv. *Plavac* postao je omiljen kod čitateljske publike i zavrijedio je značajno mjesto u hrvatskoj umjetnosti i popularnoj kulturi.

Dok je u svijetu strip bio u najpovoljnijoj situaciji, oko 1966. domaći je strip krenuo silaznom putanjom. Sve se to dogodilo zbog odlaska sa strip-scene grupe velikana hrvatskoga stripa. Iz svijeta stripa povukao se Maurović, a većina ostalih suradnika na *Plavcu* također se prestala baviti stripom. Novonastala praznina popunjavala se uvozom stranih izdanja, a domaće stvaralaštvo gotovo je u potpunosti zanemareno.

4.5. Novi kvadrat i 'treća generacija'

Ono što se u svijetu događalo sredinom šezdesetih, u domaćem stripu počelo je tek sredinom sedamdesetih. O stripu se počinje više pisati, teorijski i povijesno promišljati te o njemu formirati javno mišljenje. S jedne strane oblikuje se klasični, komercijalni strip, a s druge, pod utjecajem spomenute američke *underground* scene te francuskog novog stripa iz

¹⁹ *šund*. (bez. dat.) Hrvatski jezični portal. Dostupno na: hjp.znanje.hr. [2. rujna 2022.]

sedamdesetih javlja se alternativni strip. Na domaćem području za to je bila zaslužna grupa autora koju se moglo nazvati 'trećom generacijom' crtača stripa. Početkom 1974. godine u Beogradu pojavio se *Pegaz – revija za povijest i teoriju stripa i ostalih vizualnih medija koji se izražavaju grafičkim putem*. Dok u Francuskoj 1975. počinje izlaziti *Metal Hurlant*, strip-magazin za horor i znanstvenu fantastiku koji je iznimno utjecao na europske suvremenike, Krešimir Zimonić za *Pegaz* stvara strip *Luna* koji se može nazvati njegovom najkompleksnijim strip-serijalom. U listopadu 1976. pojavio se *Polet*, na čelu s urednikom Perom Kvesićem i urednikom stripa Mirkom Ilićem. Oko *Poleta* se 1977. okuplja grupa strip-entuzijasta *Novi kvadrat* koju čine već spomenuti Mirko Ilić te Radovan Devlić, Joško Marušić, Krešimir Zimonić, Igor Kordej, Ivan Puljak, Nikola Konstantinović, Krešimir Skozret i Ninoslav Kunc, a koja je djelovala do 1980. godine. Najveća novina koju je donio *Novi kvadrat* bilo je suradništvo skupine povezane zajedničkim interesima te početak autorskog stripa u odnosu na dotadašnji komercijalni strip. Tada nastaju brojna tematski i stilski raznolika ostvarenja, a članovi *Novoga kvadrata* pokreću i brojne izložbe.

Početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća ponovno je zaživjelo domaće stvaralaštvo. *Vjesnik* u suradnji s *Ljubljanskim klubom devete umjetnosti* pokreće ediciju *Naš strip*. Jedan od najznačajnijih autora ostaje Krešimir Zimonić, autor *Lune* te bivši član *Novoga kvadrata*. Zimonić postaje zaslužan za popularizaciju stripa među mladima jer njegova *Zlatka* počinje izlaziti u časopisu *Modra lasta*.

Jednim je od najutjecajnijih autora osamdesetih godina postao Dubravko Mataković objavivši u *Omladinskome listu* 1982. *Crvenkapicu* koja se isticala odlično prihvaćenim crnim humorom.

4.6. Hrvatski strip devedesetih

Razdoblje Domovinskoga rata bilo je nepovoljno i za strip. U siromašnoj produkciji toga razdoblja istaknuo se lik modernoga hrvatskog ratnika. Medij stripa koristio se za prikaze scena ratišta pa se može govoriti i o propagandnoj ulozi stripa. Možda najpoznatiji ratno-propagandni strip iz toga razdoblja bio je *Superhrvoje* Siniše Ercegovca i Nikole Lipovca koji je izlazio u *Slobodnoj Dalmaciji*, a bio je svojevrsni hrvatski pandan Kapetana Amerike.

Devedesetih godina afirmirao se i Edvin Biuković koji je još 1987. godine u časopisu *Patak* objavio strip *Dokaz*. Njegov je značaj važan i u američkome stripu, a u SAD-u je 1995. dobio nagradu *Russ Manning* kao *crtač koji najviše obećava*. Čegir njegove radove naziva „besprijeckornim primjerom neprestanoga izraza prožetosti stila, forme i sadržaja, traženja boljih rješenja i cjelovitosti građe“ (Čegir, 2018). Biuković umire u Zagrebu 5. prosinca 1999.

nakon kratke i teške bolesti, a iza sebe ostavlja opus vrsnih stripova koji uspješno izdržavaju teret vremena te žal za neostvarenim potencijalom.

4.7. Suvremeni hrvatski strip

Iako često vlada mišljenje da se strip kao umjetnost danas uvelike zanemaruje²⁰, pojavom brojnih portala i internetskih časopisa posvećenih stripovima te novih mladih autora na sceni, može se reći da strip danas itekako živi. Pojava internetskog časopisa *MojStrip* u siječnju 2015. godine „postala je žarišnom točkom suvremenoga hrvatskog stripa“ (Čegir, 2018).

U svih petnaest brojeva *MogStripa* prisutan je Darko Macan koji je jedan od najznačajnijih autora stripa u Hrvatskoj, ali također i teorijske literature o stripu. Macan je u hrvatsku produkciju stripa donio iskustvo s američkoga tržišta koje je stekao radeći za Marvel. Danas vodi strip-časopis *Q*. Od devedesetih godina prošloga stoljeća zadržao se i časopis *Kvadrat*, a pojavljuju se i nova imena. Strip-PREFIKS novi je časopis za kulturu i umjetnost koji se pojavio 2021. godine, a uredništvo mu čine glavni urednik i strip-autor Marko Dješka, strip-autorica i ilustratorica Korina Hunjak, strip-autorica i karikaturistica Mihaela Erceg te strip-kritičar Saša Paprić.

Redovito se održava nakladnički sajam *Crtani romani šou*, a ove su se godine strip-autori i ljubitelji stripa okupili 25. put. *MaFest* je mladi festival stripa koji se u Makarskoj održava od 2006. godine, a od svoje pojave pa do danas postao je jednim od najpoznatijih i najkvalitetnijih festivala stripa u regiji.

Strip se u Hrvatskoj kontinuirano popularizira i prevođenjem kvalitetnih inozemnih izdanja za koje su prije svega zaslužni nakladnička kuća *Fibra* i *Libellus*, specijalizirani isključivo za strip, ali on također postaje sve češće viđen i na policama ostalih nakladničkih kuća. *Fibra* je nedavno izdala i *Godišnjak hrvatskog stripa 2022* koji obuhvaća svježu produkciju sljedećih autora: Danijela Žeželja, Jadranke Čunčić-Bandov i Darka Kreča, Tomislava Košte, Filipa Kelave, Hrvoja Ružića, Krešimira Biuka, Marka Goluba, Jana Škrinjara, Matije Pisačića, Korine Hunjak, Tomislava Beštaka, Frane Petruše te Stipe Kalajžića. Takav pregled domaćega stripa postavlja domaće autore uz bok svjetskim crtačima, piscima, ali i nakladnicima.

²⁰ Usp. Bogdanić, S. (2015). Neizvjesna budućnost stripa u Hrvatskoj. DW. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/neizvjesna-budu%C4%87nost-stripa-u-hrvatskoj/a-18416474> [2. rujna 2022.]

5. Strip i grafički roman u knjižnicama – nekada i danas

Strip je u knjižnicama prisutan gotovo cijelo stoljeće. Nyberg (2010) piše o tome kako su knjižničari otkrili strip kasnih tridesetih godina prošloga stoljeća, a do pojave pojma grafičkog romana prošlo je još šezdeset godina. Usprkos uspjehu grafičkih romana *Mausa* Arta Spiegelmana, *Povratak mračnoga viteza* Franka te *Čuvari* Alana Moorea i Davea Gibbonsa iz osamdesetih godina prošloga stoljeća, sveopći interes za tom vrstom umjetnosti ponovno je izostao i oni nisu uspjeli doći do polica knjižara i knjižnica. Nyberg (2010) navodi podatak da je tek 2003. godine prodaja grafičkih romana u knjižarama nadmašila njihovu prodaju u specijaliziranim trgovinama. Ono što je možda najviše utjecalo na tu promjenu, bio je izraziti rast u popularnosti *mangi*, japanskih stripova duže forme, koje su razvile vlastitu zajednicu obožavatelja, neovisnu o obožavateljima tradicionalnog stripa.

Stripovi u knjižnicama nisu uvijek bili osobito poželjni. Groensteen (2003) piše da su bili smatrani intrinzično lošima jer su skretali pozornost s onoga za što je vladalo uvriježeno mišljenje da se smatra kvalitetnim knjigama. Od samih njihovih početaka stripovi su bili smatrani problematičnom formom književnosti za mlade. Jedna od najpoznatijih izjava koje to potvrđuju ona je Northova (1940: 3):

„Loše nacrtani, loše napisani i loše tiskani - opterećenje za mlade oči i mladi živčani sustav - učinak ovih noćnih mora na celuloznom papiru je da potiču na nasilje. Njihove sirove crne i crvene boje kvare djetetov prirodni osjećaj za boje; njihova injekcija seksa i ubojstva čine dijete nestrpljivim dok čitaju bolje, ali sporije priče. Osim ako ne želimo da nadolazeća generacija bude još nasilnija od sadašnje, roditelji i učitelji diljem Amerike moraju se udružiti kako bi suzbili stripovske časopise.“

Četrdesetih godina prošloga stoljeća o stripu se nastavilo negativno pisati, a mišljenje slično ovome dijelila je i većina nastavnika i knjižničara, koji se mogu podijeliti u tri prepoznatljive skupine. U prvoj su skupini bili edukatori i knjižničari koji su smatrali da strip odvraća djecu od bolje, kvalitetnije književnosti i usporava razvoj čitateljskih kompetencija te da zaokupljuje mlade umove jezivim pričama o superjunacima. Drugu grupu činili su gradski i religijski vođe koji su smatrali da su scene nasilja i erotske scene prijetnja moralnosti mladih čitatelja. Vršili su pritisak na lokalne knjižare da uklone određene naslove s popisa odobrenih stripova koje su zajednički formirale razne organizacije. Treću je skupinu predvodio psihijatar, dr. Fredric Wertham koji je inzistirao na tome da stripovi psihološki negativno utječu na djecu (Nyberg, 2010).²¹

²¹ Vidi: str. 12

Dugi niz godina knjižničari nisu mogli razumjeti privlačnost stripa i vrijeme utrošeno na stripove smatrali su izgubljenim. To se promijenilo nakon pojave televizije koja je više nego išta prije utjecala na kulturu čitanja. Groensteen (2000) ističe da se strip tada počeo smatrati posljednjim otporom protiv nepismenosti i jedinim sredstvom koje je moglo učiteljima pomoći podučavati čitanje, tada potpuno ugroženo televizijom. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća počeo se pojavljivati veliki broj članaka koji je poticao na uvrštavanje stripova u knjižnični fond i kurikule, no i dalje se nerijetko u tome nailazilo na otpor. Kada su se devedesetih godina u literaturi sve više počeli razdvajati pojmovi *stripa* i *grafičkoga romana*, mijenjao se i interes knjižničara za tu formu. U tom je desetljeću objavljeno dosta teorijske literature o stripu, a također i brojne bibliografije koje su služile knjižničarima kao vodiči za izgradnju fonda. Uključivanje stripova i grafičkih romana u knjižnični fond nastavilo se i u desetljećima koja slijede, pogotovo nakon što su superherojski filmovi postigli veliku popularnost. Više nije bilo upitno je li stripu mjesto u knjižnicama, nego se više raspravljalo o tome kako odabrati kvalitetne naslove, kako katalogizirati zbirku i složiti je na police. Nyberg (2010) to pripisuje pojavi formata knjige i popratnoga termina *grafički roman* koji je upućivao na nešto novo što bi se moglo smatrati knjigom. Cmuk (2017: 43) također ističe da se strip donedavno nije pojavljivao u knjižničnom fondu jer knjižničari o njemu nisu imali pozitivno mišljenje. Smatra da se to danas promijenilo jer „voditelji nabave, koji su cijepljeni od pošasti cenzure, nabavljaju građu koju njihovi korisnici traže jer znaju da u protivnom knjižnice neće preživjeti.“ Ipak, smatra da se za strip povijest ponavlja, ali ovaj put ne zbog stava knjižničara i školskih djelatnika, nego zbog agresivne kulture nečitanja.

6. Vrste i žanrovi stripova i grafičkih romana

Knjižničarska praksa u Hrvatskoj pokazala je da se prilikom klasifikacije stripovi ne razlikuju od grafičkih romana te se uglavnom nalaze na istim policama i posloženi su abecednim redom prema prezimenu crtača. Ipak, zbog njihove specifičnosti važno je ponešto reći i o žanrovima.

Iako se izraz grafički roman u praksi često pogrešno koristi i kao žanr, Caulfield (2007) na to upozorava i navodi da je grafički roman format, a ne žanr. Ističe da, kao i kod književnosti, postoje brojne mogućnosti za kategorizaciju različitih grafičkih romana te da ih se može podijeliti na mnoge žanrove i podžanrove, ali imenuje tek nekoliko vrsta koje smatra najdominantnijima:

- 1) *mange* – *manga* je japanski naziv za strip, ali se u svijetu koristi za opisivanje posebne vrste stripa, crtanoga japanskim stilom. Prema tradicionalnom japanskom načinu čitanja, *manga* se čita od gore prema dolje, ali s desna na lijevo.
- 2) superherojske priče²² – priče o superjunacima koje su se u svojim počecima javljale kao epizodne avanture, postale su epske sage
- 3) osobne pripovijesti²³ - autobiografske priče pisane prema autorovu osobnu iskustvu, mišljenjima i zapažanjima
- 4) dokumentaristička proza²⁴ - vrsta slična prethodnoj po tome što koristi perspektivu autora, no autor često koristi osobno iskustvo da progovori o većim društvenim problemima.

S obzirom na to da produkcija stripova i grafičkih romana neprestano raste, većinu je grafičkih romana koja se danas može naći na policama knjižnica teško svrstati u neku od navedenih kategorija te se javlja potreba za proširenjem toga popisa. Proučavanjem literature može se primijetiti da podjela na žanrove nije standardizirana te da je uglavnom rezultat subjektivnosti autora koji o njima piše. Goldsmith (2010) nekoliko godina kasnije proširuje popis navedenih vrsta na čak 13 žanrova: 1) suvremeni realizam, 2) misterij i detektivski, 3) povijesna fikcija, 4) fantastika i znanstvena fantastika, 5) romansa, 6) biografija i memoari, 7) horor, 8) popularna znanost, 9) povijest i politika, 10) putovanja, 11) religija, 12) mitovi legende i narodne priče te 13) zdravlje i dobrobit.

Pawuk i Serchay (2017) navode možda najdetaljniju podjelu na žanrove s njihovim detaljnim opisom, raznim podjelama na podžanrove te kratkom povijesti žanra – kada se prvi put javio te kako ga je publika tada prihvatila:

- 1) *superherojski* prikazuje skupinu junaka s univerzalnim osobinama, predstavljaju moralne ideale i uvijek su spremni suočiti se sa zlom u svijetu, tajno superherojsko ime kojim skrivaju stvarni identitet te posjeduju supermoći, jedinstveno oružje i tehnologiju. Imaju podršku velike skupine sporednih likova, ali i puno neprijatelja.
- 2) *akcija i avantura* smatra se žanrom, koji se, kao i u klasičnoj književnosti, tematski bavi borbom između dobra i zla, a uključuje egzotične lokacije, hrabre junake, kukavične negativce

²² prema slobodnom prijevodu autorice

²³ Isto.

²⁴ Isto.

i mnoštvo opasnih situacija. U ovaj su žanr uključene prahistorijske avanture, avanture s gusarima, ratne priče, priče o špijunima te vesterni.

3) *znanstvena fantastika* sadrži priče koje uključuju budućnost čovječanstva na zemlji i izvan nje, istraživanje svemira i kontakt s izvanzemaljskim životom, prikaz utopijskoga te distopijskoga svijeta

4) *fantastika* se obično smatra žanrom koji prikazuje prostore ujedinjenja magije i mašte. Uključuje priče o mačevima i čarobnjaštvu, bajke i narodne priče, priče iz mitologije, magične portale i paralelne svjetove, suvremenu i mračnu fantastiku.

5) *horor* je žanr koji je vrhunac doživio pedesetih godina prošloga stoljeća, prije pojave spomenutoga CCA. Uključuje priče o vampirima, vukodlacima, duhovima, crnu magiju i okultno.

6) *kriminalistika i misterij* žanr je koji uključuje priče o kriminalcima, policijskim detektivima, misteriozna ubojstva te istraživanje nestanaka.

7) *opća fikcija* žanr je u kojemu se žarište stavlja na zajedničke probleme s kojima se čitatelj može poistovjetiti, stvarne životne situacije. Uključuje priče o ljubavi, prijateljstvu, isječke iz života, tinejdžerske probleme, a također i mnogobrojne aktivnosti poput bavljenja sportom.

8) *humor* obuhvaća žanr koji se može povezati s početcima stripa. U samom nazivu na engleskome jeziku stripovi imaju riječ humor. Namjera stripova još od pojave *Žutoga dječaka* kao stranice u novinama bila je zabaviti i nasmijati čitatelje. Obuhvaća i grafičke romane s elementima drugih žanrova, ali gdje humor igra presudnu ulogu. Uključuje također i priče o životinjama te crni humor i satiru.

9) *dokumentaristička proza* obuhvaća naslove raznih tema koje uključuju biografije, autobiografije, memoare, a bave se, između ostaloga, znanošću, religijom i poviješću.

6.1. Globalna popularnost mangi

U posljednje su vrijeme na popisima najposuđenijih naslova knjižnica sve više zastupljene mange. I dok ih mnogi nazivaju tek žanrom stripa, to određenje poprilično je neprecizno s obzirom na to da su na tržištu dostupni brojni serijali mangi koji se mogu svrstati u različite žanrove. Budući da popularnost mangi konstantno raste, a i s obzirom na zastupljenost pojma u ovom radu, potrebno je nešto reći o njihovoj povijesti.

Riječ *manga* dolazi od japanske riječi koja u doslovnom prijevodu znači *strip*. Pedesetih godina prošloga stoljeća televizija u Japanu još nije bila toliko prisutna pa se tragalo za oblicima jeftine zabave, što su u to vrijeme bili stripovi. Mange koje su se tada javljale na tržištu bile su

uglavnom dječje avanture i obiteljske novinske trake. Desetljeće kasnije, mange su počele zadobivati poštovanje kritike, a prema njima su nastajali i animirani filmovi (tzv. *anime*), igračke i akcijski filmovi. Sedamdesete godine prošloga stoljeća za mange su bile *zlatno doba*. Postale su tematski raznolike: javljale su se sportske priče, priče strave i ratne priče, znanstvena fantastika te manga za odrasle, dakle postale su prisutne u svim žanrovima. Manga se u potpunosti ustalila na tržištu osamdesetih godina, a brojni nakladnici osluškivali su interese publike te prema njima stvarali nove priče (Thompson, 2007). Usprkos oslabljenim čitateljskim interesima općenito i pojavi interneta u desetljećima koja slijede, manga je uspjela zadržati svoju popularnost. 2002. godine manga *One piece* oborila je rekord s 2,52 milijuna prodanih primjeraka. Popularnost mangi proširila se na cijeli svijet pa je tako manga *My Hero Academia* 2020. brojem prodanih primjeraka u Sjedinjenim Američkim Državama nadmašila izdanja *Marvela* i *DC-ja*. Dunnett (2022) piše da ih čitatelji preferiraju u odnosu na ostale stripove i grafičke romane jer se često bave hrabrijim temama te omogućuju više kreativnosti i fleksibilnosti u izričaju. Istraživanja pokazuju da će popularnost mangi i dalje rasti te da će se tržište do 2028. godine u cijelosti udvostručiti.

7. Istraživanje o zastupljenosti stripova i grafičkih romana u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin i Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica

Drugi, istraživački dio rada, bavi se istraživanjem zbirke stripova i grafičkih romana u dvjema narodnim knjižnicama. Za istraživanje odabrane su narodne knjižnice u susjednim županijama Sjeverne Hrvatske: Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin koja je lokalna knjižnica autorici rada te Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica koja je u regiji prepoznata po svojim aktivnostima i uspjesima, osobito onim iz 2022. godine kada je osvojila nagradu za knjižnicu godine na *Londonskom sajmu knjiga*. I jedna i druga knjižnica imaju dvojne statuse: ujedno su i gradske i središnje županijske matične knjižnice. Tu je funkciju koprivnička knjižnica stekla 1995. godine, za razliku od varaždinske koja je to postala nekoliko desetljeća ranije pa je samim time imala i veću financijsku potporu u jačanju fondova (Sabolović-Krajina, 2020: 196).

Istraživanje je provedeno s ciljem utvrđivanja:

- kolika je zbirka stripova i grafičkih romana u knjižnici te na koji je način organizirana
- na koji način funkcionira stručna obrada građe zbirke

- što utječe na nabavu novih naslova
- što se u knjižnici radi u svrhu promocije zbirke i privlačenja novih korisnika
- čitaju li strip više odrasli korisnici ili djeca
- je li se i na koji način tijekom posljednjih deset godina mijenjao interes za strip.

7.1. Metodologija istraživanja

Kvalitativno istraživanje o zastupljenosti stripa u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin te Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica provedeno je tehnikom strukturiranoga intervjua s dvjema skupinama pitanja: jedna za knjižničare (1), jedna za nakladnika (2). Razgovori su vođeni *licem u lice* s djelatnicima spomenutih knjižnica zaduženima za odjel na kojemu se nalazi zbirka stripa te asinkrono, putem e-pošte, s vlasnikom nakladničke kuće *Fibra*, koja je prepoznata kao najzastupljeniji nakladnik u objema knjižnicama.

1. skupina pitanja:

1. Razlikuju li korisnici pojmove grafički roman i strip?
2. Koja je veličina zbirke stripova i grafičkih romana u vašoj knjižnici?
3. Kako funkcionira nabava i na koji se način vrši odabir naslova za knjižnicu?
4. Koja skupina korisnika najčešće posuđuje stripove i grafičke romane?
5. Koji su nakladnici najzastupljeniji?
6. Na koji se način interes za stripove mijenjao tijekom posljednjih nekoliko godina?
7. Traže li korisnici više određene naslove i teme ili su im važniji autori i nakladnici?
8. Koje se vrste i žanrovi stripova i grafičkih romana nalaze u zbirci (superherojski, manga, opća fikcija, humoristični, povijesni, fantastika, vestern, biografski, dječji...) i za koje postoji najviše interesa? Ovisi li to i o dobi korisnika?
9. Kako izgleda stručna obrada stripova i grafičkih romana, dodaju li se predmetnice?
10. Na koji se način u knjižnici promovira zbirka stripova i grafičkih romana?
11. Provode li se ili su se u prošlosti u knjižnici provodile neke aktivnosti / radionice vezane za strip?

12. Što mislite, što nove korisnike najviše može privući čitanju stripova i grafičkih romana?
13. Koji biste strip / grafički roman preporučili za čitanje, a smatrate da nije dovoljno zapažen među korisnicima?

2. skupina pitanja:

1. Smatrate li da je uloga knjižničara od presudne važnosti za izgradnju zbirke stripa u narodnim knjižnicama?
2. Mislite li da velike knjižnice imaju samim time i kvalitetniju ponudu stripova ili to nije uvijek tako?
3. S obzirom na to da uspoređujem statistiku posudbe u razdoblju od deset godina i od godinu dana, možete li mi Vi kao nakladnik reći kako se interes knjižnica za stripove mijenjao tijekom tog razdoblja (ima li uopće nekih značajnih promjena)?
4. Što prema Vašem mišljenju najviše utječe na nabavu stripova u knjižnicama?
5. Komunicirate li izravno s knjižničarima nekih hrvatskih knjižnica i koje narodne knjižnice u Hrvatskoj po Vašem mišljenju imaju najbolju ponudu stripova?
6. Koje stripove knjižnice najviše otkupljuju i postoje li neki naslovi koje biste Vi kao nakladnik predložili, a ne otkupljuju se u tolikoj mjeri?
7. Smatrate li da knjižnice općenito dovoljno promoviraju stripove i imate li kakvu ideju kako bi se to moglo još poboljšati?
8. Koliku ulogu knjižnice imaju u oblikovanju novih ljubitelja stripova?

Osim intervjua, korišteni su i statistički podatci dobiveni iz knjižničnog programa *Metel* kojim se koriste obje knjižnice. Podatci su pribavljeni pisanom zamolbom poslanom na e-adresu knjižnice te je odobreno njihovo korištenje u svrhu pisanja diplomskoga rada. Također, istraživački dio uključuje i samostalno pretraživanje kataloga knjižnice, mrežne stranice knjižnice i profila te stranica knjižnice na društvenim mrežama.

U usporedbi statistike najposuđivanijih stripova i grafičkih romana u objema knjižnicama izdvojena su dva vremenska razdoblja – razdoblje od 10 godina, točnije od 25. kolovoza 2012. do 1. rujna 2021. te razdoblje od posljednjih godinu dana, točnije od 1. rujna 2021. do 1. rujna 2022. kako bi se utvrdilo koliko se tijekom toga razdoblja mijenjao interes za

određene naslove te za stripove i grafičke romane općenito. Proučena je posebno zbirka na odjelima za odrasle korisnike i odjelima za djecu.

7.2. Rezultati istraživanja

Na temelju prikupljenih podataka u nastavku rada bit će izneseni i komentirani rezultati istraživanja koji su podijeljeni na nekoliko potpoglavlja, a to su organizacija zbirke, izgradnja fonda, sadržajna i formalna obrada zbirke, statistika najposuđivanijih stripova i grafičkih romana u vremenskom razdoblju od posljednjih deset godina i posljednjih godinu dana, analiza i usporedba dobivenih podataka, žanrovski interesi korisnika te promocija zbirke.

7.2.1. Organizacija zbirke

Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin od travnja 2021. godine nalazi se u novom i modernom prostoru, gdje se na Odjelu strane literature i multimedije, na prvom katu knjižnice, nalazi i zbirka stripa. Smještena je uz Studijsku čitaonicu, književnost i stručnu literaturu na stranim jezicima te građu na elektroničkim medijima. Do 2021. odjel na kojemu se nalazila i zbirka stripa uz Dječji je odjel bio na drugoj, udaljenijoj lokaciji. Odjel za djecu koji se i dalje nalazi na drugoj lokaciji ima vlastitu zbirku stripa, a zajedno posjeduju 2847 jedinica građe. Cjelovita je zbirka dostupna korisnicima za slobodnu posudbu i izložena na policama kojima svi članovi mogu pristupiti. Stripovi su posloženi abecedno, po prezimenu crtača, s iznimkom serijala koji su grupirani po naslovima jer su u njihovu nastanku sudjelovali različiti crtači te različiti autori. Na zasebnu policu izdvojena je i literatura o stripu koja obuhvaća teoriju i povijest stripa. Mange su također izdvojene i posebno izložene kako bi bile vidljivije mlađoj publici koja ih u novije vrijeme često posuđuje. One su također posložene prema naslovima serijala te ne postoji nikakva žanrovska podjela.

Slika 2. Zbirka stripova i grafičkih romana na Odjelu strane literature i multimedije Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin *Izvor*: autorska fotografija

Zbirka stripa Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica dio je Odjela za odrasle koji se nalazi u prizemlju zgrade. Zgrada knjižnice ima ograničene prostorne kapacitete pa se dio građe ne nalazi u otvorenom pristupu dostupnom korisnicima, nego u spremištu ispod Odjela. Iako nije vidljiva korisnicima na uobičajeni način, korisnici mogu pretražiti katalog te naručiti kod knjižničara željene naslove. Dio zbirke koji se nalazi u otvorenom pristupu najčitanija su izdanja te nova izdanja. Zbog rasporeda i redoslijeda UDK skupina, zbirka stripa smještena je na ulazu u knjižnicu. Za strip su osigurane dvije police koje se nalaze na najfrekventnijem mjestu u knjižnici te mu je time osigurana odlična vidljivost. Jednako kao i u varaždinskoj knjižnici, stripovi i grafički romani posloženi su abecednim redom prema crtaču, a teorija i povijest stripa nalaze se na zasebnoj polici.

Slika 3. Zbirka stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica (građa u otvorenom pristupu) *Izvor: autorska fotografija*

Slika 4. Zbirka stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica (građa u spremištu) *Izvor:* autorska fotografija

Sa spomenutim načinom slaganja na police slaže se i Hartman (2010) koja kaže da organiziranje stripova i grafičkih romana isključivo prema imenu autora može zbuniti korisnike jer mnogi serijali imaju različite autore, a poneki i nakladnike koji mogu drastično izmijeniti izgled naslovnice i formata. No, tvrdi da slaganje na police isključivo po nazivu također nije dobro rješenje jer se kod nekih serijala događa da naslov serijala nije jasno istaknut na naslovnici. Zaključuje da je najbolje, kada je to moguće, slagati stripove i grafičke romane najprije abecedno prema naslovu serijala, a zatim po naslovu svake epizode.

Također, autorica progovara o čestom problemu s kojim se susreću knjižničari, a to je prostor (odjel) gdje u knjižnici smjestiti grafičke romane, odnosno kojem uzrastu oni pripadaju i gdje ih izložiti da njihova vidljivost bude najveća te da se privuku potencijalni novi korisnici. Govori i o problemu slaganja zbirke na police jer djelatnici narodnih knjižnica često žele posložiti

zbirku onako kako misle da je najpristupačnija korisnicima, odnosno žele fleksibilnost oblikovanja zbirke prema potrebama zajednice, neovisno o tome je li ona usklađena s kataloškim pravilima.

Daje prijedlog kojim bi se na neki način udovoljilo onima koji bi zbirku željeli posložiti tematski: izrada straničnika s natpisima: *Ako vam se sviđa...* i prijedlozima sa sličnim naslovima smatrajući to jednostavnim i jeftinim načinom povezivanja naslova u zbirci. Također navodi manje praktičnu mogućnost – a to je nabava više najčitanijih naslova koji bi se rasporedili na različita mjesta kako bi se vidjelo privlače li možda na nekim drugim mjestima više čitatelja. Za hrvatske narodne knjižnice ta je mogućnost gotovo neprihvatljiva zbog ograničenih sredstava za financiranje zbirke koja općenito nema veliku čitateljsku publiku.

No da je Hartman u pravu, pokazuje i činjenica da je, primjerice, serijal grafičkih romana *Calvin i Hobbes* smješten na Odjelu za djecu (koji je uz to u varaždinskoj knjižnici i dislociran od odjela sa zbirkom stripova za odrasle), a jednako je primjeren i odraslim čitateljima. Također, dio mangi koji se u varaždinskoj knjižnici nalaze na odjelu sa zbirkom za odrasle, u koprivničkoj se knjižnici nalaze na Dječjem odjelu.

7.2.2. Izgradnja fonda

U *UNESCO-ovom i IFLA-inom Manifestu za narodne knjižnice* između ostaloga navodi se da „građa mora odražavati tekuća kretanja i društveni razvitak te biti pamćenjem ljudskih stremljenja i mašte“ (IFLA i UNESCO, 1994).

Govoreći o nabavi novih naslova, Cubbage (2010) naglašava važnost usmenih razgovora s korisnicima. Kada se utvrdi da interes za stripove i grafičke romane postoji, korisnike treba ispitati detaljnija pitanja. Navodi primjere nekih pitanja:

- Koja vrsta stripova i grafičkih romana zanima korisnike?
- Jesu li korisnici više zainteresirani za čitanje u slobodno vrijeme ili njihovi interesi uključuju određene umjetnike, vremenska razdoblja, geografska područja, ciljane dobne skupine i stilove?

Odgovori na ta pitanja knjižničaru mogu pomoći tako što će iz njih moći zaključiti koju količinu naslova treba nabaviti, a također će dobiti i informaciju kako u budućnosti vršiti slična istraživanja. Nakon što se uspostavi početna zbirka, mogu se koristiti podatci o broju posuđenih primjeraka kako bi se utvrdilo koji autori ili serijali najviše zanimaju korisnike. Cubbage predlaže da se za veće serijale krene od dva ili tri sveska prije ulaganja u cijeli serijal, no imajući

na umu da se određeni naslovi mogu rasprodati. Također, ističe da treba pratiti književne recenzije koje se objavljuju u raznim časopisima ili na portalima, a bave se između ostaloga i stripom.²⁵

Čimbenici koji mogu utjecati na nabavu navedeni su u *IFLA-inim smjernicama za narodne knjižnice*, a među njima su, između ostaloga, „dostupnost građe koja se izdaje na lokalnim jezicima, korisnička populacija, stupanj korištenja te dobna struktura populacije“ (IFLA, 2011).

Tadić (1994) navodi dva načela selekcije građe: načelo vrijednosti (1) i načelo potražnje (2) te iznosi kriterije koji knjižničarima mogu pomoći u selekciji, a uključuju ugled nakladnika ili autora, novost teme, primjerenost teme, relevantnost teme, izgled publikacije i cijenu.

Na web stranici koprivničke knjižnice istaknuto je da se građa za nabavu odabire u skladu sa željama i potrebama korisnika, dostupnošću naslova i aktualnom nakladničkom produkcijom.²⁶ Budući da je riječ o matičnoj knjižnici, djelatnici zaduženi za nabavu u suradnji s knjižničarima trude se za knjižnicu nabaviti što veći broj građe, što se odnosi i na strip.

Knjižničar Petar Lukačić iz koprivničke knjižnice istaknuo je da je zbirka stripa dosta velika te da nikako nije zanemarena. To je zbirka na kojoj se kontinuirano radi i građa se redovito nabavlja. Smatra da je za to posebno zaslužna nakladnička kuća *Fibra* koja je svojom kvalitetnom ponudom stripova napravila revoluciju i dokazala da strip nije samo za kiosk, kako se do tada često mislilo, nego da za njega ima mjesta i u knjižnici. Ipak, stripovi se rijetko nabavljaju u dva primjerka zbog toga što ciljana skupina ipak nije toliko brojna koliko za knjige. Naglašava i da neki naslovi dolaze otkupom Ministarstva kulture i medija, što je nerijetko problem jer se time određeni primjerci dupliciraju i za njih nema mjesta, a ni potrebe.

Knjižničar varaždinske knjižnice Tomislav Košić predstavio se kao veliki ljubitelj stripa te je istaknuo da i sam sudjeluje u nabavi i obradi građe. Što se tiče samih naslova koji se nabavljaju, nabavom se u varaždinskoj knjižnici pokušavaju potpuno pokriti nova izdanja nakladnika *Fibre* koja su ujedno i najtraženija. Naslovi ostalih nakladnika nabavljaju se prema financijskim mogućnostima. Također, ističe da se nabavljaju svi naslovi hrvatskih autora, i onih objavljenih u Hrvatskoj, ali i u inozemstvu. Tada nije važno jesu li nakladnici veliki ili nezavisni.

²⁵ Dobar je primjer takvoga portala u Hrvatskoj *Magazin* Gradske knjižnice Rijeka (<https://gkr.hr/Magazin/Tema-Plus/Strip-album>) koji ima čitavu podstranicu posvećenu stripu i na kojemu se često objavljuju recenzije i prikazi stripova i grafičkih romana.

²⁶ *Služba nabave i obrade knjižnice građe*. (bez. dat.) Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. Dostupno na: <https://www.knjiznica-koprivnica.hr/o-nama/odjeli-i-sluzbe/sluzba-nabave-i-obrade-knjiznicne-grade/> [25. rujna 2022.]

Važnost neprestanog priljeva nove građe naglašena je i u *IFLA-inim smjernicama za narodne knjižnice* gdje je istaknuto da je tempo nabave važniji od veličine zbirke te da je zbirka dinamičan resurs (IFLA, 2011).

Komentirajući nabavu stripova za hrvatske narodne knjižnice općenito, vlasnik nakladničke kuće *Fibra* Marko Šunjić kaže da knjižnice najviše otkupljuju stripove domaćih autora i dječje stripove. Svjestan je da je tako jer je to ono što publika najviše traži, ali volio bi kada bi i neki drugi, manje poznati naslovi, bolje prolazili u knjižnicama.

7.2.3. Formalna i sadržajna obrada građe u zbirci

Katalogizacija ili formalna obrada te klasifikacija ili stvarna obrada čine stručnu obradu knjižnične građe. „Katalogizacija je takva obradba građe tijekom koje se popisuju podaci bitni za identifikaciju određenog primjerka“ (Tadić, 1994). U knjižnicama Republike Hrvatske knjižnična se građa katalogizira prema *Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga Eve Verone*. Ono što je važno spomenuti za katalogizaciju stripa i grafičkoga romana u varaždinskoj i kopriivničkoj narodnoj knjižnici je da se svi svesci stripova i grafičkih romana, iako ih dosta izlazi u nastavcima, katalogiziraju kao omeđena građa (monografije), a ne kao serijske publikacije.

Da bi se bilo koja informacija organizirala, potrebno ju je klasificirati. „Klasifikacija je sredstvo unošenja reda u raznolikost pojmova ili jedinica koje raspoređuje u skupine“ (Lasić-Lazić, 2003: 8). U hrvatskoj se praksi za klasifikaciju knjižnične građe koristi UDK klasifikacijski sustav (Univerzalna decimalna klasifikacija).

Pregledom web stranica knjižnice te analizom statističkih podataka iz programa *Metel* kojim se koriste obje knjižnice koje su sudjelovale u istraživanju, može se zaključiti da su svi stripovi i grafički romani unutar jedne ustanove grupirani prema jednakoj klasifikacijskoj oznaci. Kako je navedeno u *Uputama za klasifikaciju književnosti prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji u NSK* „klasifikacijske oznake sastavni su dio signature te se njima određuje smještaj građe na policama Otvorenog pristupa“ (NSK, 2009).

U varaždinskoj narodnoj knjižnici to je klasifikacijska oznaka 741.5 *Karikatura. Strip. Satirični i humoristični crteži* te su njome objedinjeni svi stripovi i grafički romani s Odjela strane literature i multimedije i Odjela za djecu. Također, literatura o stripu objedinjena je klasifikacijskom oznakom 741.52. Knjižničar Košić u intervjuu je istaknuo da su oznake odvojene prije godinu dana kako bi se olakšalo studentima i ostalima koji istražuju o teoriji i povijesti stripa.

Koprivnička knjižnica nema odvojene oznake za umjetnost stripa, odnosno za teorijsku literaturu, nego je sva građa objedinjena klasifikacijskom oznakom 74 *Crtanje. Dizajn. Primijenjene umjetnosti i umjetnički obrti*, što je oznaka nadređena oznaci koju koristi varaždinska knjižnica. Analizom podataka dobivenih iz programa *Metel*, može se primijetiti da osim stripova i grafičkih romana tu oznaku imaju i razni priručnici za slikanje i crtanje.

Svrha predmetne obrade građe jest utvrditi stvarnu temu određene publikacije kako bi se fond mogao pretraživati prema predmetnicama (Tadić, 1994). Ljubić (2021) ističe da je samostalno stvaranje predmetnica jako rijetko te da je najčešća generička oznaka STRIP, s ponekim iznimkama kod edukativnih, biografskih i popularno-znanstvenih stripova. Pregledom *online* kataloga varaždinske knjižnice vidljivo je da su predmetnice univerzalne za cjelokupnu zbirku stripa i grafičkih romana. Upisuje se uglavnom STRIP, s ponekom iznimkom poput AUTOBIOGRAFIJA U STRIPU. Knjižničar Košić u intervjuu potvrđuje da se za strip ne izrađuju predmetnice. Ipak, napominje da se one dodaju u građu s teorijskom literaturom, objedinjenoj klasifikacijskom oznakom 741.52, gdje se mogu pronaći i predmetnice STRIP – CRTANJE, STRIP – TEORIJA, STRIP – PISANJE, STRIP – TEHNIKE, STRIP – TEHNOLOGIJA. To je rješenje vrlo praktično za korisnike koji pretražuju katalog u svrhu pisanja raznih seminarskih te stručnih radova jer im može pomoći u odabiru literature.

Knjižničar Lukačić također navodi da se u koprivničkoj knjižnici upisuje uglavnom predmetnica STRIP, a pregledom kataloga prema ključnim riječima rijetko se mogu pronaći još STRIP-POVIJEST, STRIP-PSIHOLOŠKI, STRIP-REVIJA i slično. Stripovi i grafički romani s takvim predmetnicama iznimke su i obuhvaćaju uglavnom jedan do dva naslova, dok ih s trenutnim stanjem 1070 ima samo predmetnicu STRIP.

Signatura je u varaždinskoj knjižnici, kada je riječ o zbirci stripova i grafičkih romana, jednaka i na Odjelu strane literature i multimedije i na Odjelu na djecu, dok u Koprivnici postoji razlika između Odjela za odrasle i Dječjeg odjela: na Dječjem odjelu dodana je oznaka d (74d). Osim te razlike na prvoj razini signature, može se primijetiti i da varaždinska knjižnica koristi signaturu koja na drugoj razini ima tri početna slova prezimena crtača, a na trećoj razini samo početno slovo djela, dok koprivnička knjižnica ima na drugoj razini signature pet početnih slova prezimena crtača te na trećoj tri početna slova naslova djela.

7.2.4. Najposuđivaniji stripovi i grafički romani

Statistika najposuđivanijih stripova dobivena je ispisom iz knjižničarskog programa *Metel*. U nastavku rada najposuđivaniji stripovi bit će prikazani u tablici, zajedno s brojem

posudbi. Iz programa je izdvojeno 100 najčitanijih naslova, od kojih je u tablici prikazano 20. Sve posudbe epizoda iz serijala zbrojene su i objedinjene pod jednim nazivom. S obzirom na to da dječji odjeli imaju zasebne zbirke, posebno će biti analizirani podatci s Odjela strane literature i multimedije u Varaždinu, odnosno Odjela za odrasle u Koprivnici, gdje se nalaze zbirke za odrasle korisnike, a posebno podatci Odjela za djecu da bi se dokazalo čitaju li stripove više djeca ili odrasli. Također, posebno je prikazana statistika posudbi tijekom posljednjih deset godina i tijekom posljednjih godinu dana kako bi se vidjelo jesu li se i na koji način mijenjale čitateljske navike tijekom posljednjih deset godina tijekom kojih je u svijetu zabilježen nagli porast u broju čitatelja stripova i grafičkih romana. Radi bolje preglednosti popis svih naslova iz statistike te više podataka o njima korištenim naslovima nalazi se u prilogu²⁷.

U razdoblju od 25. kolovoza 2012. do 1. rujna 2022. u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin na Odjelu za mlade, odnosno na Odjelu strane literature i multimedije, gdje je smještena zbirka stripa od travnja 2021., posuđeno je 1969 jedinica građe, a ukupan broj posudbi bio je 22362, što čini prosjek od 2236 posudbi godišnje.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Mister No	Libellus	666
2.	Magični Vjetar	Libellus	428
3.	Zagor	Libellus	309
4.	Tex	Strip-agent	224
5.	Bilježnica smrti	Algoritam	188
6.	Vrh bogova	Fibra	183
7.	Negima : čarobnjak učitelj	Algoritam	179
8.	Modesty Blaise	Strip centar Tino	152
9.	Dylan Dog	Libellus	145
10.	Gaston	Zagrebačka naklada	142

²⁷ Vidi: prilog 6.

11.	Sandman	Fibra	132
12.	Momo preplanula djevojka	Algoritam	122
13.	Blast	Fibra	104
14.	Bizenghast	Večernji list	104
15.	Tajna povijest	Bookglobe, Algoritam	84
16.	Slatke čarolije : avanture Chocole i Vanille	Algoritam	84
17.	Skalpirani	Fibra	82
18.	Alvar Mayor	Fibra	80
19.	Saga	Fibra	73
20.	Jednog proljeća u Černobilu	Fibra	66

Tablica 1. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu strane literature i multimedije / Odjelu za mlade Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.

U razdoblju od 1. rujna 2021. do 1. rujna 2022. u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin na Odjelu strane literature i multimedije posuđeno je 1064 jedinice građe, a ukupan broj posudbi bio je 2783.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Magični Vjetar	Libellus	104
2.	Mister No	Libellus	69
3.	Bilježnica smrti	Algoritam	33
4.	Millenium trilogija	Bookglobe	30
5.	Negima: čarobnjak učitelj	Algoritam	26
6.	Modesty Blaise	Strip centar Tino	25

7.	Arapin budućnosti : odrastanje na Bliskom istoku	Fibra	24
8.	Gaston	Zagrebačka naklada	22
9.	To your eternity	Kondasha Comics	19
10.	Alan Ford	Strip-agent	18
11.	Planetarij	Fibra	18
12.	Slatke čarolije : avanture Chocole i Vanille	Algoritam	17
13.	Bizenghast	Večernji list	16
14.	Usagi Yojimbo = Zec Samuraj	Udruga Crtani romani šou	14
15.	Maus	Fibra	14
16.	Sapiens : Rođenje čovječanstva	Fokus komunikacije	14
17.	Blast	Fibra	13
18.	Oštrica besmrtnika	Algoritam	11
19.	Torpedo 1936	Fibra	11
20.	Ubij ili umri	Fibra	11

Tablica 2. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu strane literature i multimedije Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022

Na Odjelu za djecu Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 25. kolovoza 2012. do 1. rujna 2022. posuđeno je 608 jedinica građe, s ukupno 20218 posudbi, što čini prosjek od 2021 posudbu godišnje.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Garfield	Bookglobe	3935
2.	Durica: male ljubavi	Školska knjiga	1313

3.	Alan Ford	Strip-agent	851
4.	Gaturro	Iris Illyrica	566
5.	Čovpas	Mozaik knjiga	463
6.	Asterix	Bookglobe	416
7.	Lucky Luke	Bookglobe	346
8.	Hilda	Fibra	300
9.	Borovnica	Mentor	284
10.	Angry Birds	Znanje	241
11.	Bone	Bookglobe	217
12.	Usagi Yojimbo = Zec samuraj	Udruga Crtani romani šou	192
13.	Mali Spirou	Strip-agent	189
14.	Kiki i ostali	Mozaik knjiga	158
15.	Komarac	Mentor	158
16.	Gaston	Zagrebačka naklada	143
17.	Mali Guj i njegov Zmuj	Mentor	111
18.	Stripovi Carla Barksa	Egmont	85
19.	Loši momci	Profil	80
20.	Sestre	Strip-agent	80

Tablica 3. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za djecu Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.

Na Odjelu za djecu Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 1. rujna 2021. do 1. rujna 2022. posuđeno je 365 jedinica građe, s ukupno 2338 posudbi.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Čovpas	Mozaik knjiga	218
2.	Sestre	Strip-agent	144
3.	Loši momci	Profil	119
4.	Durica: male ljubavi	Školska knjiga	106
5.	Priručnik za superjunake	Planet Zoe	87
6.	Moje frendice	Strip-agent	64
7.	Calvin & Hobbes	Fibra	55
8.	Supersestre	Strip-agent	53
9.	Višnjin dnevnik	Fibra	42
10.	Gaturro	Zagrebačka naklada	36
11.	Alan Ford	Strip-agent	29
12.	Hilda	Fibra	29
13.	Micko-Kidov klub stripoljubaca	Mozaik knjiga	22
14.	Malci	Strip-agent	18
15.	Bone	Bookglobe	16
16.	Dado i Čmičko	Strip-agent	16
17.	Smibić – vesele avanture	Strip-agent	15
18.	Borovnica	Mentor	15
19.	Kiki i ostali	Mozaik knjiga	14
20.	Nesavladimir	Fibra	13

Tablica 4. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za djecu Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022.

U razdoblju od 25. kolovoza 2012. do 1. rujna 2022. u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica na Odjelu za odrasle posuđeno je 1360 jedinica građe, a ukupan broj posudbi bio je 16283, što čini prosjek od 1628 posudbi godišnje.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Zagor	Libellus	949
2.	Alan Ford	Strip-agent	809
3.	Dylan Dog	Libellus	304
4.	Attack on Titan	Kodansha Comics	219
5.	Bajke	Fibra	130
6.	Modesty Blaise	Strip centar Tino	106
7.	Sandman	Fibra	105
8.	Buddha	Fibra	82
9.	Tex	Strip-agent	81
10.	Trgovina	Fibra	73
11.	Saga	Fibra	72
12.	Maus	Fibra	71
13.	Metabarun	Hangar	71
14.	Blast	Fibra	65
15.	Hitman	Fibra	65
16.	Rip Kirby	Fibra	63
17.	Corto Maltese	Bookglobe	58
18.	Jeremiah	Strip-agent	58
19.	100 metaka	Fibra	54

20.	Svagdanja borba	Fibra	54
-----	-----------------	-------	----

Tablica 5. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.

Na Dječjem odjelu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 25. kolovoza 2012. do 1. rujna 2022. posuđeno je 423 jedinica građe, s ukupno 9263 posudbe, što čini prosjek od 926 posudbi godišnje.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Alan Ford	Strip-agent	656
2.	Garfield	Bookglobe	635
3.	Lucky Luke	Bookglobe	409
4.	Durica: male ljubavi	Školska knjiga	367
5.	Momo preplanula djevojka	Algoritam	365
6.	Bilježnica smrti	Algoritam	361
7.	Album Tomica	Semafora	270
8.	Čovpas	Mozaik knjiga	257
9.	Višnjin dnevnik	Fibra	217
10.	Gaturro	Zagrebačka naklada	203
11.	Borovnica	Mentor	189
12.	Hilda	Fibra	187
13.	Angry Birds	Znanje	177
14.	Gaston	Zagrebačka naklada	134

15.	Spirou	Strip-agent	117
16.	Usagi Yojimbo	Udruga Crtani romani šou	107
17.	Chico	Ludens	95
18.	Kiki i ostali	Mozaik knjiga	74
19.	Rat-Man	Fibra	72
20.	Peanuts	Fantagraphics	71

Tablica 6. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Dječjem odjelu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.

U razdoblju od 1. rujna 2021. do 1. rujna 2022. u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica na Odjelu za odrasle posuđeno je 417 jedinica građe, a ukupan broj posudbi bio je 1045.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Zagor	Libellus	80
2.	Attack on Titan	Kodansha Comics	49
3.	Alan Ford	Strip-agent	19
4.	Naruto	VIZ Media	16
4.	Sandman	Fibra	14
5.	Živi mrtvaci	Fibra	9
6.	Fullmetal Alchemist	VIZ Media	8
7.	Spider-Man - Miles Morales : Ravno iz Brooklyna	Udruga Crtani romani šou	8
8.	Primo Levi	Sandorf	7

9.	Stare prdonje	Fibra	7
10.	Sibir/Titanic	Fibra	7
11.	Vrh bogova	Fibra	7
12.	Zlatno doba	Fibra	7
13.	Hitman	Fibra	7
14.	Saga	Fibra	7
15.	Loki	Hangar 7	7
16.	Spider-Man – Venom	Udruga Crtani romani šou	6
17.	Azimut	Fibra	6
18.	Nesavladimir	Fibra	6
19.	Životinjski dvorac	Fibra	6
20.	Lena	Algoritam	6

Tablica 7. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022.

Na Dječjem odjelu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 1. rujna 2021. do 1. rujna 2022. posuđeno je 240 jedinica građe, s ukupno 1186 posudbi.

redni broj	naslov	nakladnik	broj posudbi
1.	Čovpas	Mozaik knjiga	150
2.	Višnjin dnevnik	Fibra	112
3.	Hilda	Fibra	94
4.	Momo preplanula djevojka	Algoritam	62
5.	Naruto	VIZ Media	44

6.	Calvin i Hobbes	Fibra	40
7.	Luka	Strip-Agent	36
8.	Album Tomica	Naklada Semafora	35
9.	Priručnik za superjunake	Planet Zoe	34
10.	Sestre	Strip-agent	31
11.	Loši momci	Profil	30
12.	Durica: male ljubavi	Školska knjiga	20
13.	Micko-kidov klub stripoljubaca	Mozaik knjiga	19
14.	Zagor	Ludens	19
15.	Krcko	Strip-agent	13
16.	Spirou	Strip-agent	13
17.	Gaston	Zagrebačka naklada	12
18.	Usagi Yojimbo	Udruga Crtani romani šou	9
19.	Rat-Man	Fibra	9
20.	Chico, kopač zlata	Ludens	8

Tablica 8. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Dječjem odjelu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022.

7.2.4.1. Analiza, interpretacija i usporedba podataka

Analizom podataka dobivenih u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin utvrđeno je da na odjelu gdje je smještena zbirka stripa i grafičkih romana za

odrasle još uvijek postoji veliki postotak korisnika koji je ostao vjeran kiosk-stripovima talijanskoga nakladnika *Bonellija*. U analiziranom razdoblju od posljednjih deset godina, talijanski kiosk-strip zauzima prva četiri mjesta (*Mister No*, *Magični Vjetar*, *Zagor*, *Tex*), od kojih su prva dva zadržala tu poziciju i u izdvojenoj statistici od posljednjih godinu dana. Knjižničar Tomislav Košić korisnike dijeli u dvije skupine: oni koji prate nove naslove te na one koje naziva nostalgicarima, a posuđuju isključivo stripove koje su u mladosti mogli kupiti na kioscima. Može se zaključiti da su potonji ipak dominantni, ali udio onih koji čitaju grafičke romane nakladnika *Fibre* nešto je uočljiviji na statistici od posljednjih godinu dana. Broj posudbi grafičkih romana u posljednjih godinu dana je u prosjeku između 10 i 15 posudbi, što je poražavajuće mali broj s obzirom na vremensko razdoblje. Knjižničar Košić ističe i da su mange unijele dosta promjena jer mladima odgovara japanski stil obrađivanja tinejdžerskih tema. To je vidljivo i u statistici: od 20 najčitanijih stripova u posljednjih 10 godina 6 je serijala mangi, a u podacima od posljednje godine nalazi se čak i jedna više. Pojavili su se i neki novi naslovi. Knjižničar Košić tu je izdvojio serijal *To your eternity* koji je trenutno tražen. Na broj posudbi mangi zasigurno utječe i smještaj mangi na izdvojenoj polici odjela sa stripovima gdje korisnici koje zanima ta forma mogu istražiti i posuditi nove naslove.

Što se tiče Odjela za djecu, zanimljiva je činjenica da broji gotovo jednak broj posudbi stripa i grafičkih romana kao Odjel strane literature i multimedije, a u fondu ima znatno manje jedinica građe. Proučavanjem desetgodišnjeg razdoblja uočljivo je da su najpopularniji također dječji kiosk-stripovi, poput *Garfielda*, koji je posuđen čak 3935 puta. *Durica: male ljubavi* Ivice Bednjanca nalazi se na drugom mjestu, što je očekivano s obzirom na činjenicu da se taj strip dugi niz godina nalazio na popisu lektire za drugi razred osnovne škole. O njezinoj popularnosti piše i Cmuk (2019: 47) koji kaže da „svaki primjerak ukoričene *Durice* bude na životu tek nekoliko godina, brzo se raspadne od silnog posuđivanja i čitanja“. Na visokom se mjestu, kao i u zbirci za odrasle korisnike, nalazi *Alan Ford* kojega i mladi čitatelji vole, iako možda ne razumiju satiru. Cmuk (2019: 47) i to komentira: „Talijanski serijal *Alan Ford* popularan je već kod učenika drugih razreda; kuže klinci polako fore odraslih, no nije da fordaća čitaju kao subverzivno štivo krcato satikom.“ Ono što je primjetno na Odjelu za djecu u posljednjih godinu dana to je da se događaju puno veće promjene u odnosu na zbirku za odrasle. Dok *Durica* zadržava svoje mjesto među najčitanijima, ostali dječji klasici iz svijeta kiosk-stripa polako nestaju s popisa. Tako *Garfielda*, *Lucky Lukea* i *Asterixa* koji su dominirali u prvoj statistici uopće nema na popisu, a sve se više posuđuju novi naslovi, poput novih kiosk-stripova nakladnika *Strip-agent*, među kojima su *Sestre*, *Moje frendice*, *Supersestre*, *Malci*, *Dado* i *Čmičko*, ali i grafički romani za djecu kao što su *Čovpas Mozaik knjige* te *Fibrina* izdanja *Calvin*

i Hobbes, Višnjin dnevnik, Hilda i Nesavladimir. S obzirom na ubrzanu pojavu novih izdanja i prijevoda dječjih stripova i grafičkih romana, može se zaključiti da su i nakladnici prepoznali interes za strip te da on možda ipak ima svijetlu budućnost.

Odjel za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica također na vrhu desetgodišnje ljestvice najčitanijih stripova i grafičkih romana ima talijanske kiosk-stripove, sa *Zagorom* na vrhu, a slijede ga *Alan Ford* i *Dylan Dog*. Knjižničar Lukačić naglašava da za stripom nije velika potražnja i da je stalnih čitatelja tek dvadesetak, među kojima je više starijih koji se rado prisjećaju kiosk-stripova. Također, ističe interes mlađih korisnika za mange među kojima kao najpopularniju izdvaja *Bilježnicu smrti*. S obzirom na to da se mange nalaze na Dječjem odjelu, interes za mangama nije toliko vidljiv u statistici Odjela za odrasle, ali se i na tom odjelu, na dosta visokom sedmom mjestu nalazi *Fibrina* manga *Buddha*. Iako su kiosk-stripovi zauzeli vrh, može se reći da na cjelokupnom popisu ipak dominira *Fibra* sa svojim grafičkim romanima, od kojih su najpopularniji serijali *Bajke, Sandman, Trgovina, Saga* i *Rip Kirby*.

Na Dječjem odjelu koprivničke Knjižnice prva su tri mjesta zauzeli kiosk-stripovi *Alan Ford, Garfield, Lucky Luke*, dok je na četvrtom mjestu *Durica* Ivice Bednjanca. Slijedi ih nekoliko serijala mangi, a u dvadeset najčitanijih našla su se i dva *Fibrina* serijala za djecu: *Višnjin dnevnik* i *Hilda*.

Ispis posudbi od posljednjih godinu dana na Odjelu za odrasle koprivničke knjižnice pokazuje da se Bonellijev strip *Zagor* i dalje zadržao na vrhu, no njegovi ostali junaci više nisu zastupljeni u tolikoj mjeri. Kako je i sam knjižničar Lukačić naglasio, posudba mangi značajno raste pa se sad njihova zastupljenost, osim na Dječjem odjelu, jasno vidi i na Odjelu za odrasle. *Alan Ford* i dalje se posuđuje, iako ne toliko često i ima tek oko 20 posudbi godišnje. Interes za *Fibrine* serijale također je vidljiv, no i on je poprilično slab. Gotovo cijeli ostatak ljestvice zauzimaju *Fibrini* pojedinačni svesci, a ono što je zanimljivo je da je većina objavljena 2021., što samo dokazuje tvrdnju knjižničara da dio čitateljske publike voli proučiti sva nova *Fibrina* izdanja. No, i dalje se broj posudbi stripova i grafičkih romana, kada su u pitanju pojedinačni svesci, kreće oko tek 6-7 posudbi godišnje. Također, na popisu 20 najčitanijih našla su se i dva superherojska stripa nakladnika *Udruga Crtani romani Šou* kojeg knjižničar Košić spominje kao nakladnika koji je svojim novim izdanjima superherojskih stripova sve više zastupljen na tržištu.

Na Dječjem odjelu, jednako kao i u varaždinskoj knjižnici, vide se znatno veće promjene. Dječji kiosk stripovi poput *Garfielda* i *Lucky Lukea* potpuno su iščeznuli s popisa, a zamijenili su ih *Čovpas* te *Fibrini* serijali *Višnjin dnevnik* i *Hilda*.

Kada se uspoređuju podatci iz varaždinske i koprivničke knjižnice, može se zaključiti da talijanski kiosk-stripovi i dalje vladaju tim dvjema knjižnicama jer je nostalgija ono što njihove čitatelje i dalje veže za taj format. No, vidljiv je također i pojačan interes za grafičkim romanima koji se povećava ponajviše zbog brojnih izdanja nakladnika *Fibre*. To se vidi i kod odraslih i kod mlađih korisnika, kod kojih se sve više čitaju grafički romani *Višnjin dnevnik*, *Hilda* te *Calvin i Hobbes*, od kojih bi se posljednji mogao naći i na odjelu za odrasle. Cmuk (2020: 69) tako piše da je „serijal *Calvin i Hobbes* prigodan za sve uzraste, vrijedi ga preporučiti svima od desete godine nadalje“.

Općenito, interes za stripom i grafičkim romanima u odnosu na interes za lijepom književnošću dosta je manji. No i jedna i druga knjižnica imaju određeni broj korisnika koji redovito posuđuju i čitaju nove naslove te zbog njih zbirku i dalje vrijedi graditi.

7.2.5. Žanrovski interesi korisnika

U istraživanju žanrovskih interesa korisnika statistika najposuđivanijih stripova uspoređena je s popisom najvažnijih žanrova iz poglavlja o žanrovima. Također, ti su žanrovi navedeni i u intervjuu s knjižničarima varaždinske i koprivničke knjižnice kako bi se doznalo koji se žanrovi stripova i grafičkih romana nalaze u zbirci te koje od njih korisnici najviše posuđuju. Knjižničar Košić iz varaždinske knjižnice rekao je da su svi žanrovi podjednako zastupljeni te da većina korisnika ne traži određeni žanr, nego se više koncentriraju na nakladnike. Naglašava i da neki korisnici traže isključivo hrvatske autore među kojima se najviše posuđuju stripovi Igora Kordeja i Danijela Žeželja, a od mlađih Goran Sudžuka s tinejdžerskim i Esad Ribić sa superherojskim temama. Također, tu su i autorice koje stvaraju *art* stripove: Nina Bunjevac i Irena Jukić Pranjić.

Kada se uz to prouči statistika najposuđivanijih stripova i grafičkih romana varaždinske knjižnice, može se zaključiti da je među njima najviše mangi (pojavljuju se naslovi *Bilježnica smrti*, *Vrh bogova*, *Negima: Čarobnjak učitelj*, *Momo preplanula djevojka*, *Bizenghast*, *Slatke čarolije: avanture Chocole i Vanille*, *To your eternity*, *Usagi Yojimbo*, *Oštrica besmrtnika*), ali korisnike podjednako zanimaju i akcija i avantura (naslovi *Mister No*, *Magični Vjetar*, *Zagor*, *Tex*, *Skalpirani*). Također, tu su i kriminalistika i misteriji (*Modesty Blaise*, *Blast*, *Millenium* trilogija, *Ubij ili umri*, *Torpedo 1936*) te fantastika (*Sandman*, *Alvar Mayor*), znanstvena fantastika (*Saga*, *Planetarij*), horor (*Dylan Dog*), dokumentaristička proza (*Maus*, *Arapin budućnosti*, *Jednog proljeća u Černobilu*) humor (*Gaston*, *Alan Ford*).

Knjižničar Lukačić iz koprivničke knjižnice također ističe da korisnici ne traže naslove po žanrovima i temama, nego sami odu do police i istražuju nove naslove te naglašava porast interesa mlađih korisnika za mange. To je vidljivo i na popisu najposuđivanijih gdje se, promatrajući zajedno Odjel za odrasle i Dječji odjel nalazi osam mangi: (naslovi *Buddha*, *Momo preplanula djevojka*, *Bilježnica smrti*, *Usagi Yojimbo*, *Fullmetal Alchemist*, *Naruto*, *Attack on Titan*, *Vrh bogova*). Statistika otkriva i da su korisnici dosta zainteresirani za akciju i avanturu (*Zagor*, *Tex*, *Corto Maltese*, *Hitman*), kriminalistiku i misterije (*Modesty Blaise*, *Blast*, *Rip Kirby*, *100 metaka*), fantastiku (*Bajke*, *Sandman*, *Zlatno doba*, *Životinjski dvorac*, *Azimut*), znanstvenu fantastiku (*Saga*, *Metabarun*, *Jeremiah*), a na popisu je i ponešto opće fikcije (*Trgovina*, *Svagdanja borba*, *Stare prdonje*, *Lena*), naslova superherojskoga žanra (*Spider-Man – Miles Morales*, *Spider-Man – Venom*, *Loki*) te humora (*Alan Ford*, *Nesavladimir*, *Clavin i Hobbes*, *Rat-Man*), horora (*Dylan Dog*, *Živi mrtvaci*) i dokumentarističke proze (*Maus*, *Primo Levi*, *Sibir/Titanic*).

Iz navedenoga vidljivo je da je u objema knjižnicama prisutna raznolikost žanrova te da je takav i ukus korisnika. Ipak, prevladava interes za mange kod mlađe publike te interes za akciju i avanturu te kriminalistički žanr kod starije publike.

7.2.6. Promocija zbirke

Promocija svake zbirke u knjižnici, pa tako i zbirke sa stripovima i grafičkim romanima, od iznimne je važnosti za stjecanje nove čitateljske publike. Tadić (1994) navodi izložbe te književne večeri i predstavljanje publikacija kao oblike širenja obavijesti radi poticanja na korištenje knjižnične građe i usluge te stvaranja čitateljskih navika.

Knjižničar Košić kaže kako je varaždinska knjižnica prije preseljenja u novu zgradu organizirala dosta izložbi: izložbe stripova hrvatskih autora, izložbe određenih autora, izložba *Drugi svjetski rat u stripu* te izložbe superherojskih stripova. Organiziraju se razne suradnje pa se tako bliži i suradnja s Udrugom ljubitelja stripova StripOs iz Osijeka u sklopu koje će njihova izložba biti postavljena na Odjel. Osim klasičnih izložbi iznio je plan za stalni postav uz zbirku stripa u varaždinskoj knjižnici. S obzirom na donaciju obitelji varaždinskoga strip-crtača Nikole Majnarića - Bača²⁸, koja se sastoji od velikoga broja originalnih crteža, u planu ih je restaurirati te postaviti u prostor Odjela. Takav način promocije podsjeća na onaj o kojemu piše Cmk (2017) spominjući strip-entuzijaste koji su, nastojeći dokazati vrijednost stripa, primjenjivali

²⁸ Nikola Majnarić – Bač (1975. – 2004.) bio je varaždinski ilustrator, slikar i crtač stripova.

kriterije koji važe za druge umjetnosti pa su izlagali originalne strip stranice u galerijama. Provodila se i radionica crtanja stripa u suradnji s Centrom izvrsnosti Varaždinske županije. Također, organizirana je radionica *Knjiga, komp i mob... i strip* na kojoj se razgovaralo o književnosti u odnosu na fenomen stripa, a gost je bio autor Miroslav Cmok²⁹. Smatra da nove korisnike nije problem zainteresirati kada odluče doći na odjel sa stripom i da je preporuka najbitnija, ali ih je važno potaknuti na dolazak, pa makar to bilo i radi nekog superherojskog filma.

Koprivnička knjižnica također provodi brojne aktivnosti za promociju stripa. Knjižničar Lukačić ističe kako su nova izdanja uvijek blizu pulta s posebnom oznakom „novo“. Jednom ili dva puta godišnje organiziraju se izložbe novih naslova u izlogu. Neke od izložbi koje valja spomenuti su izložba stripa na svilenim maramama, u suradnji s ilustratoricom Magdom Dulčić, a također i izložba suvremenog njemačkog stripa. Osim toga, redovito se pišu preporuke na mrežnoj stranici ili putem aplikacije, a na mrežnoj stranici postoji čak posebna rubrika koja se odnosi na čitanje stripa. Sve se promovira i na društvenim mrežama. Provodile su se i razne radionice crtanja stripa koje su vodili Darko Macan³⁰, Zvonimir Haramija³¹, Marko Dješka³² i Iva Bolfek, profesorica Likovne umjetnosti u koprivničkoj gimnaziji, a na njih se prijavljuju uglavnom djeca. Smatra da je jedini način da se u knjižnici bolje promovira strip usmena preporuka, no i tu često nailazi na otpor korisnika koji smatraju da su stripovi samo za djecu. Iako promijene mišljenje kada vide neka izdanja, teško ih je za to pridobiti.

Predrasude na koje često nailazi zbirka stripova i grafičkih romana spominje i Goldsmith (2005) te navodi da ona zbog toga treba posebne metode promocije kako bi održala postojeće i privukla nove čitatelje. Uzimajući u obzir specifičnosti te zbirke donosi neka konkretna rješenja kako promovirati zbirku:

- dodati grafičke romane na prijedloge za čitanje zajedno s tematski i žanrovski sličnim tradicionalnim knjigama ili napraviti izložbu određenoga žanra na kojoj će se naći i grafički romani te uz izdvojene naslove iskoristiti i termin *strip* i *grafički roman*
- što više spominjati zbirku u javnosti – kada se oglašava radionica povezana s crtanjem, naglasiti da knjižnica posjeduje zbirku stripova i grafičkih romana
- uključiti zbirku u suradnju s odgojno-obrazovnim djelatnicima
- predložiti naslov grafičkoga romana lokalnom književnom klubu

²⁹ Miroslav Cmok (1983. – 2022.) bio je dugogodišnji knjižničar u varaždinskoj osnovnoj školi te autor brojnih slikovnica, tekstova o stripu i romana.

³⁰ Darko Macan (1966.) je hrvatski romanopisac, autor stripova, prevoditelj, esejist, kritičar, urednik i nakladnik.

³¹ Zvonimir Haramija Hans (1978.) je koprivnički slikar, ilustrator i profesor likovne umjetnosti.

³² Marko Dješka (1983.) je autor filmova, crtač stripova i umjetnik.

- osigurati dobro osvjetljenje uz police na kojima je smještena zbirka
- postaviti znakove koji usmjeravaju korisnike, po uzoru na knjižare koje promoviraju određena djela
- ugostiti autore i crtače
- organizirati radionice izrade stripova
- organizirati književne večeri na kojima će se puštati kratki filmovi tematski povezani s nekim stripom ili grafičkim romanom.

Može se zaključiti da i varaždinska i kopriivnička knjižnica imaju knjižničare entuzijaste kojima je stalo do promocije zbirke pa, uz to što provode većinu od navedenih aktivnosti, trude se i sami osmisliti nove načine privlačenja čitatelja: rade na vidljivosti na društvenim mrežama gdje se piše o događajima povezanim sa zbirkom, a kopriivnička knjižnica čak ima i kutak za preporuku stripova.

8. Uloga narodnih knjižnica u oblikovanju čitatelja stripova

Narodne knjižnice imaju značajnu ulogu u odgajanju čitatelja općenito, pa tako i čitatelja stripova i grafičkih romana, no da bi one uspjele ostvariti taj zadatak, određenu ulogu moraju odigrati i školske knjižnice jer se čitatelji trebaju graditi od najmlađih dana. To se može ostvariti i suradnjom školskih i narodnih knjižnica te uključivanjem stripova u kurikulske aktivnosti. No, prije svega važno je da knjižničari školskih i narodnih knjižnica prepoznaju njihov potencijal. Vitella (2020) piše da partnerstvom sa školama na programima povezanim sa stripom narodne knjižnice mogu promovirati stav da rekreativno čitanje stripova pomaže čitateljima u izgradnji vještina razumijevanja pročitanoa koje zatim mogu primijeniti u nastavi ili mogu surađivati s odgojno-obrazovnim djelatnicima u oblikovanju nastavnih materijala o stripovima kako bi ih se moglo lakše uključiti u kurikule.

Osim suradnje s odgojno-obrazovnim djelatnicima važna je i komunikacija s nakladnicima. S time se slaže i vlasnik nakladničke kuće *Fibra* Šunjić koji je u intervjuu istaknuo da je uloga narodnih knjižnica u izgradnji novih čitatelja značajna jer stripovi više nisu masovni i jeftini kao nekad pa si ih mlada publika više ne može jednostavno priuštiti novcem od džeparca, tako da je iznimno važno da ih mogu posuditi u knjižnici. Presudnim faktorom smatra i entuzijizam knjižničara koji sa zbirkom rade koji se odražava i na samoj zbirci. Zadovoljan je načinom na koji *Fibra* kao nakladnik također može sudjelovati u formiranju novih čitatelja jer je svojim izdanjima utjecala na otpor određenih knjižničara prema stripu koji

je bio smatran manje vrijednom literaturom. S obzirom na to da, kako kaže Šunjić, nakladnicima ne ostaje previše vremena baviti se promocijom zbirke u knjižnicama, na knjižničarima je najveći dio posla. Vitella (2020) tvrdi da narodne knjižnice mogu naučiti dosta toga o prezentaciji i promociji od trgovina specijaliziranim za stripove. Smatra da bi bilo dobro da narodne knjižnice imaju dio mrežne stranice koji je namijenjen isključivo promociji zbirke. U suradnji s nakladnicima na tom bi se odjeljku mogli objavljivati njihovi sadržaji i na taj način pokušati postati vidljivi, ne samo mladim čitateljima koji prate društvene mreže, nego i onim starijima koji se radije služe mrežnim stranicama, a nisu redoviti posjetitelji odjela sa zbirkom stripova i grafičkih romana.

9. Preporuke knjižničara varaždinske i kopriivničke narodne knjižnice

Budući da su pokazali da su i sami veliki štovatelji stripa, knjižničari Košić i Lukačić rado su podijelili naslove nekih stripova i grafičkih romana koje smatraju vrlo kvalitetnima, a nepravredno zanemarenima u zbirci. Njihove preporuke nalaze se u nastavku.

- **Nina Bunjevac – *Zemlja otaca* (knjižničar Košić)**

Zemlja otaca autobiografski je strip u kojemu se pripovijeda priča o životu autoričina oca i njezinu djetinjstvu u Jugoslaviji. Prate se zbivanja unutar tajne srpske terorističke organizacije SOPO koja je za cilj imala oboriti jugoslavensku vladu.

- **Nina Bunjevac - *Bezimena* (knjižničar Košić)**

U *Bezimenoj* Nina Bunjevac pripovijeda priču o seksualnom predatoru koji postaje opsjednut bivšom prijateljicom iz razreda. Istražuje njegovu psihu koristeći se vlastitim uspomnama na seksualni napad.

- ***Manu Larcenet – Svagdanja borba* (knjižničar Lukačić)**

U *Svagdanjoj borbi* pripovijeda se priča je o mladom fotografu koji se pod utjecajem kreativne krize i lošeg odnosa s roditeljima odlučio preseliti u provinciju. Ta mu selidba donosi nove poticaje, ali i nove izazove. Grafički roman paralelno prikazuje sliku društva i politike suvremene Francuske.

- ***Paco Roca – Kuća* (knjižničar Lukačić)**

Kuća govori o dva brata i sestri koji su se vratili u staru obiteljsku kuću nakon očeve smrti. Namjeravaju je prodati, ali tijekom pakiranja stvari suočavaju se s uspomnama na oca i svoje djetinjstvo.

10. Zaključak

Iako istraživanja pokazuju da stripovi i grafički romani sve više osvajaju publiku, njihov potencijal u knjižnicama još uvijek nije ostvaren u mjeri u kojoj bi mogao biti. I dok su pojedini knjižničari entuzijasti shvatili da stripovima i grafičkim romanima mogu privući mlade čitatelje u knjižnice, to ne mogu napraviti sami. Potrebna je suradnja s učiteljima i profesorima, školskim knjižničarima, nakladnicima udžbenika i stručnjacima koji sudjeluju u izradi novih kurikula.

Knjižničari narodnih knjižnica, čak i oni koji i sami uživaju u devetoj umjetnosti, često se nađu pred zidom jer stripove i grafičke romane već čita određena skupina stalnih korisnika, dok je nove teško privući. Iako smatraju da je metoda usmene preporuke najbolja za preporuku novih naslova, ona i dalje najbolje djeluje na korisnicima koji su već konzumenti stripa i grafičkog romana te su upoznati s njegovom formom.

Upravo ti problemi s kojima se knjižničari susreću utječu i na izgradnju fonda stripa u narodnim knjižnicama. Iako se zbog stalnih čitatelja koji željno iščekuju nove naslove trude pribaviti bar po jedan primjerak novih izdanja, veća ulaganja u zbirku stripa nisu isplativa jer ne postoji toliki interes korisnika. Iako je u knjižničarskim redovima primijećeno da nakladnici poput *Fibre* serviraju kvalitetna izdanja i za djecu i za odrasle, zbirka stripa, što je vidljivo i iz statistike posudbi, najviše opstaje zbog skupine starijih korisnika, koji posuđuje poznate talijanske klasike, ali i zbog skupine tinejdžera koja sve više čita japanske mange.

Ne bi bilo zgoroga ni veću pozornost posvetiti predmetnicama koje će potencijalnim korisnicima dati malo više informacija o temama te na taj način privući više korisnika određenih žanrova. Sama predmetnica *STRIP* ne daje nikakvu informaciju koju korisnik već nije dobio samom klasifikacijskom oznakom. Primjer dobre prakse tu su predmetnice koje Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin dodjeljuje naslovima s teorijom i povijesti stripa.

Osim uobičajenih metoda promocije zbirke u formi raznih izložbi i radionica te organiziranja raznih književnih susreta sa strip-autorima, knjižničari trebaju i dalje intenzivno raditi na privlačenju publike koja stripove i grafičke romane smatra literaturom za djecu. To se može ostvariti intenzivnijom suradnjom s nakladnicima. Cmuk (2022: 44) navodi da, iako strip više nije primarno sredstvo zabave zbog promjene čitateljskih navika te da djeca danas nisu zainteresirana za stripove kao što su to bili njihovi očevo i djedovi, „strip može ponovno postati popularno i traženo štivo ako je lako dostupan na kioscima, u trgovinama, knjižarama i knjižnicama“. Ističe također važnu ulogu knjižara, knjižničara i nastavnoga osoblja za koje smatra da mladima najviše mogu približiti svijet devete umjetnosti.

11. Literatura

- Ajanović Ajan, M. (2021). *Slike koje pričaju*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske u Bizovcu.
- Aljinović, R. (2009). *Maks i Maksić*. Zagreb: Stripforum. Dostupno na: <https://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/maks-i-maksic/> [1. lipnja 2022.]
- Aljinović, R. (2011). *Zabavnik (1943. – 1945.)* [1/4]. Zagreb: Stripforum. Dostupno na: <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/zabavnik-1943-1945-14/> [1. lipnja 2022.]
- Aljinović, R. i Novaković, M. (2012). *Kad je strip bio mlad*. Zagreb: STRIPFORUM.
- Arnold, A. D. (2003). *The graphic novel silver anniversary*. Dostupno na: <http://content.time.com/time/arts/article/0,8599,542579,00.html> [25. rujna 2022.]
- Bogdanić, S. (2015). Neizvjesna budućnost stripa u Hrvatskoj. DW. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/neizvjesna-budu%C4%87nost-stripa-u-hrvatskoj/a-18416474> [2. rujna 2022.]
- Baetens, J., Frey, H. (2014). *The graphic novel: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press
- Caulfield, D. (2007). *Get graphic : What is a Graphic Novel?* Buffalo & Erie County Public Library. Dostupno na: <https://www.buffalolib.org/get-graphic/what-graphic-novel> [3. listopada 2022.]
- Cmuk, M. (2022). *Zvučna čitanka 2*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske u Bizovcu
- Cmuk, M. (2020). Calvin and Hobbes, strip za svaki uzrast. *Kvadrat*, (42), 60-69
- Cmuk, M. (2019). *Lektirizam*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske u Bizovcu
- Cmuk, M. (2017). *Stripizam*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske u Bizovcu
- Cabbage C. (2010). Selection and Popular Culture in Large Academic Libraries: Taking the Temperature of Your Research Community. U: Weiner, R. G. (ur.), *Graphic novels and comics in libraries and archives*. Jefferson: McFarland & Company, 52-62
- Čegir, T. (2018). *Otkrivanje stripa*. Zagreb: Art 9.
- Čobanov. S (2013). *Bonelli – fenomen koji ne umire*. Zagreb: T-portal. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/bonelli-fenomen-koji-ne-umire-20130222?fbclid=IwAR2RpqZuTWHRAmXKu2QN32B4LDqZAuef6kWpHjJKGj6PMqf6dDrvRcERXLY> [1. listopada 2022.]
- Ćurin, A. (2012). *Egostriper*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske u Bizovcu

- D'Arcangelo, A. i Zanettin, F. (2004). Dylan Dog goes to the USA: a Northamerican translation of an Italian comic book series. *Across Languages and Cultures*. 5(2), 187–210
- Dunnett, M. (2022). *Manga's Growth In Popularity Is Here To Stay, Industry Leaders Predict*. *AnimeNewsNetwork*. Dostupno na: <https://www.animenewsnetwork.com/feature/2022-05-11/manga-growth-in-popularity-is-here-to-stay-industry-leaders-predict/.183314> [2. listopada 2022.]
- Ellis, A. i Highsmith, D. (2000). About face: Comic books in library literature. *Serials Review*. 26(2), 21-43
- Goldsmith, F. (2005). *Graphic Novels Now: Building, Managing, and Marketing a Dynamic Collection*. Chicago: American Library Association
- Goldsmith, F. (2010). *The readers advisory guide to graphic novels*. Chicago: American Library Association
- Groensteen, T. (2000). Why Are Comics Still in Search of Cultural Legitimization? U Magnussen, A. i Christiansen, H. C. (ur.) *Comics and Culture: Analytical and Theoretical Approaches to Comics*, eds. Copenhagen: Museum Tesculanumm Press, 29–41.
- Hartman, A. (2010). Creative shelving: Placement in library collections. U: Weiner, R. G. (ur.), *Graphic novels and comics in libraries and archives*. Jefferson: McFarland & Company, 52-62
- Hatfield, C. (2005). *Alternative Comics: An emerging literature*. Jackson: University Press of Mississippi
- *Ibikus*. (2022). Zagreb: Fibra. Dostupno na: <https://www.fibra.hr/katalog/izdanja/orka-54-ibikus/798/> [5. listopada 2022.]
- *IFLA – ine smjernice za narodne knjižnice*. (2011). uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. Prev. Irena Kranjec. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo
- Macan, D. (2007). *Hrvatski strip 1945.-54*. Zagreb: Mentor.
- Mazur, D. i Danner, A. (2017). *Svjetska povijest stripa*. Zagreb: Sandorf
- McCloud, S. (2005). *Kako čitati strip – nevidljivu umjetnost*. Zagreb: Mentor
- Munić, R. (2010). *Strip, deveta umjetnost*. Zagreb: Art 9.
- North, S. (1940). A National Disgrace and a Challenge to American Patents. *Childhood Education*, 17(2), 56-56

- Nyberg, A. K. (2010). How librarians learned to love the graphic novel. U: Weiner, R. G. (ur.), *Graphic Novels and Comics in Libraries and Archives: Essays on Readers, Research, History and Cataloging*. Jefferson, NC: McFarland & Company, 26-40
- O'English, L., Matthews, J. G., Blakesley Lindsay, E. (2006). Graphic Novels in Academic Libraries: From *Maus* to Manga and Beyond. *The Journal of Academic Librarianship*, 32(2), 173-182
- Pawuk, M. i Serchay, S. (2017). *Graphic Novels: A Guide to Comic Books, Manga, and More*. Santa Barbara: Libraries unlimited
- Sabolović-Krajina, D. (2020). *Narodne knjižnice u tranziciji – Sociološki aspekti*. Koprivnica: Izdavačka kuća Meridijani
- *Služba nabave i obrade knjižnice građe*. (bez. dat.) Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. Dostupno na: <https://www.knjiznica-koprivnica.hr/o-nama/odjeli-i-sluzbe/sluzba-nabave-i-obrade-knjiznicne-grade/> [25. rujna 2022.]
- Stipčević, A. (2006). *Povijest knjige*. Zagreb: Matica hrvatska.
- *šund*. (bez. dat.) Hrvatski jezični portal. Dostupno na: hjp.znanje.hr. [2. rujna 2022.]
- Tadić, K. (1994). Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare. Opatija: Naklada „Benja“ Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm> [1. listopada 2022.]
- *Tex Willer*. (bez. dat.) Wikipedia. Dostupno na: https://hr.wikipedia.org/wiki/Tex_Willer#Podaci_o_stripu [1. listopada 2022.]
- *Tilting at Windmills #289: Looking at NPD BookScan: 2021 – and it's a doozy* (2022). Comicsbeat. Dostupno na: <https://www.comicsbeat.com/looking-at-npd-bookscan-2021-and-its-a-doozy/> [20. rujna 2022.]
- Thompson, J. (2007). *Manga: the complete guide*. New York: Ballantine Books
- Lasić-Lazić, J. (ur.)(2003). *Univerzalna decimalna klasifikacija : hrvatsko džepno izdanje*. Zagreb: Naklada Dominović
- Ljubić J. (2021). Predmetna obrada stripa u hrvatskim narodnim knjižnicama. (priopćenje na stručnom skupu: Strip u knjižnicama, 15. travnja 2021)
- *Upute za klasifikaciju književnosti prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu*. (2009). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.
- Vitella, F. (2020). Comics, the library has those: how public libraries can use graphic novels to foster reading communities. *Journal of Graphic Novels and Comics*. 13(1), 72-92

- Weiner, S. (2015). *101 outstanding graphic novels*. New York: NBM publishing
- Zajović, M. (2019). *Bonelli je Hrvatima kao Marvel Amerikancima*. Zagreb: Večernji list. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/kultura/bonelli-je-hrvatima-kao-marvel-amerikancima-1318664> [30. rujna 2022.]

12. Prilozi

U prilogu se nalaze prijepisi razgovora s knjižničarima narodnih knjižnica u kojima je provedeno istraživanje o zastupljenosti zbirke stripova i grafičkih romana.

12.1. Prilog 1 - Intervju s Tomislavom Košićem, knjižničarom Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin

Razlikuju li korisnici pojmove grafički roman i strip?

Ne bih rekao da se bave samim nazivljem, da im je to nešto bitno, ali jako dobro razlikuju. Tu se opet vraćamo na razliku između kiosk stripa i svega ovoga što *Fibra* radi, a to su grafički romani. Na taj način korisnici baš i jesu podijeljeni, ali ne koristi se naziv grafički roman. Iako taj pojam *graphic novels* odlično zvuči na engleskome jeziku, kod nas nije baš zaživio. Ja to više zamišljam kao ilustrirani roman za odrasle. Kod nas je to jednostavno strip.

Koja je veličina zbirke stripova i grafičkih romana u vašoj knjižnici?

Ukupno je 2847 jedinica građe iz područja stripa. Prije godinu dana smo odvojili signature: 741.5 je strip i karikatura, a 741.52 je *Umjetnost stripa*. Te naslove dosta traže studenti i ostali koji na bilo koji način istražuju pa je dobro da sve imaju na jednom mjestu, pogotovo ove stvari od McClouda, da nisu rasute. To nisu stripovi, nego je literatura o stripu. Tu se nalaze i monografije raznih autora. Ostalo je posloženo abecedno po autoru, a serijali su grupirani jer su u pitanju različiti crtači.

Mange su također odvojene na zasebnu policu, one na hrvatskom i engleskom, a tu je i manji dio posvećen stripovima na engleskom jeziku.

Kako funkcionira nabava i na koji se način vrši odabir naslova za knjižnicu?

Pokušavamo *Fibru* potpuno pokriti, a ostale izdavače maksimalno koliko nam budžet dopusti. Trudimo se stripu pokloniti jednaku pozornost kao i ostatku fonda. I naravno, što se tiče svih izdanja hrvatskih autora, bilo kod nas bilo vani, to pokušavamo sve pokriti. To nam je dosta bitno kod odabira naslova. U tom slučaju nije važno jesu li izdavači veliki ili nezavisni. Od hrvatskih se autora najviše posuđuju Kordej i Žeželj, a od mlađih Sudžuka s tinejdžerskim i Ribić sa superherojskim temama. Također, tu su i autorice koje su u sferi art stripa Nina Bunjevac i Irena Jukić Pranjić. Oni koji se razumiju u strip često pitaju za njih.

Koja skupina korisnika najčešće posuđuje stripove?

Mladi najčešće posuđuju mange. One su najčešće na engleskom. Odrasli se mogu podijeliti u dvije skupine korisnika: oni koji prate recentne stvari pa se tu najviše oslanjaju na izdavača - *Fibru*, a druga skupina odraslih korisnika bila bi nostalgičari koji čitaju izdanja većinom talijanskih stripova koji su izlazili u Jugoslaviji, tu su najpopularniji *Mister No* i *Dylan Dog* te *Zagor*. Oni se baš ne preklapaju. Ovi posljednji stripovi ne zanimaju baš one koji prate nove stvari, dok se onima koji su naviknuti na kiosk strip ne istražuje dalje.

Koji su nakladnici najzastupljeniji?

Najzastupljenija je *Fibra*, zatim *Libellus*, *Strip-agent*, tim redom. Postoji i jedna mala kuća *Crtani romani šou* koja je nastala iz sajma stripa. Oni su počeli jako puno objavljivati *Marvel*. To je zanimljivo djeci koju privlače superherojski stripovi.

Na koji se način interes za stripove mijenjao tijekom posljednjih nekoliko godina?

Definitivno raste potražnja za superherojskim stripovima zbog filmova. Također, mange su dosta promijenile stvar. Mladima odgovara japanski stil obrađivanja tinejdžerskih tema.

Traže li korisnici više određene naslove i teme ili su im važniji autori i nakladnici?

Važniji su im nakladnici, najčešće traže *Fibru*.

Koje se vrste i žanrovi stripova i grafičkih romana nalaze u zbirci (superherojski, manga, opća fikcija, humoristični, povijesni, fantastika, vestern, biografski, dječji...) i za koje postoji najviše interesa? Ovisi li to i o dobi korisnika?

Svi su podjednako zastupljeni.

Kako izgleda stručna obrada stripova i grafičkih romana, dodaju li se predmetnice?

Predmetnice za strip ne radimo. Jedino za skupinu 741.52 koja nam je izdvojena, tih pedesetak naslova.

Na koji se način u knjižnici promovira zbirka stripova i grafičkih romana?

Prije preseljenja u novu zgradu imali smo dosta izložbi. Bili su tu i hrvatski autori pa i neki autori poimence, različite tematike. Imali smo, primjerice, izložbu *Drugi svjetski rat u stripu* pa superherojske stripove. Bliži nam se i suradnja s Udrugom StripOs iz Osijeka, postaviti ćemo

njihovu izložbu tu gore na Odjel. Također, imamo veliku donaciju od pokojnoga Nikole Majnarića - Bača. Njegov je brat Jurica donio ogromnu donaciju originala, crteža. To smo planirali staviti u prostor kao stalni postav.

Zbirka stripa mogla bi se još bolje promovirati tako da se dovedu neki autori, primjerice Macan, iako je on u prošlosti dosta puta bio kod nas. Trebalo bi ga dovesti po nekoj drugoj razini jer je uglavnom bio na dječjem odjelu.

Provode li se ili su se u prošlosti u knjižnici provodile neke aktivnosti / radionice vezane za strip?

Imali smo radionicu crtanja stripa u suradnji s *Centrom izvrsnosti Varaždinske županije*. To je bilo na Odjelu za mlade dok je još bio na staroj lokaciji.

Što mislite, što nove korisnike najviše može privući čitanju stripova i grafičkih romana?

Najprije moraju doći tu. Ako je prvi *input* da dođu tu zbog superherojskih filmova, super. Moraju prvo doći iz bilo kojeg razloga da se mogu „zakačiti“ i da vide neke druge stvari i da im netko od djelatnika preporuči uživo. Preporuka je najbitnija.

Koji biste strip / grafički roman preporučili za čitanje, a smatrate da nije dovoljno zapažen među korisnicima?

Stripove puno čitam i volim pa mi je teško nešto izdvojiti, ali za bilo koga od 10 do 110 godina za neki ulaz u svijet stripa izdvojio bih Ninu Bunjevac i njezina dva stripa *Zemlja otaca* i *Bezimena*.

12.2. Prilog 2 - Intervju s Petrom Lukačićem, knjižničarom Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica

Koja je veličina zbirke stripova i grafičkih romana u vašoj knjižnici?

Kao matična knjižnica trudimo se nabaviti što veći broj građe, a to se odnosi i na strip. Sve ono što novo izlazi u jednom primjerku. Ako gledamo produkciju posljednjih godina, to je veliki broj. Mislim da imamo između 1500 i 2000 primjeraka stripa. Što se tiče ukupnog broja – neću dati točan odgovor jer građa nije tako detaljno obrađena pa ne mogu izvući podatak. Zbirka je dosta velika, a posebna je specifičnost njezin format, a i naš prostorni kapacitet. Ona nije vidljiva korisnicima na onaj način na koji bi trebala biti radi toga jer je velika većina, kao i ostale građe, u spremištu. Zbog toga je to gotovo nemoguće održavati da je vidljivo u prostoru. Teorije stripa i povijesti stripa ima dosta malo i nije odvojena od ostatka zbirke. McCloudove knjige o stripu dostupne su i posuđuju se redovito zato što to posuđuju studenti. Nemamo to kamo posebno odvojeno fizički zbog nedostatka prostora. Ono što je vezano za povijest stripa, a da je baš stručno, smješta se na stručno-znanstveni odjel. Kod nas na odjelu za odrasle nema toliko toga da bi to mogli negdje izdvojiti, a ni nemamo potrebe. Signatura je za sve 74.

Zbirka stripa svakako nije zanemarena zbirka. To je zbirka na kojoj se radi, ima interes, ima publike. Manje ljudi posuđuje povijest i fotografiju, a ta građa također se nabavlja. Više ih posuđuje strip. Za to je dosta zaslužna *Fibra* koja je napravila darmar na tržištu s kvalitetnom ponudom stripova po čemu su pokazali da strip nije samo za kiosk, nego da ima mjesta i u knjižnici s kvalitetnim izdanjima kojima se ona vodi. Isto i kao u bilo kakvom drugom poslu u koji se upustiš, mora biti neki entuzijast iza toga koji će to pogurati da se onda stvori i dobar biznis.

Kako funkcionira nabava i na koji se način vrši odabir naslova za knjižnicu?

Trudimo se uvijek nabavljati barem po jedan primjerak. Ni jedan se strip ne trudim nabaviti u dva primjerka zbog toga što ciljana skupina nije toliko brojna koliko za knjige.

Neke stvari dolaze otkupom, a to je onda problem jer nam se dupliciraju primjerci, što nam ne odgovara s obzirom na manjak prostora i jer nemamo toliku potrebu za tim. Većinu stvari koja dolazi uzimamo.

Dječji odjel ima vlastitu zbirku stripa koja je manja i primjerenija dječjoj dobi. Također sadrži *Fibrina* izdanja, kao što su *Nika*, *Hilda* i *Višnjin dnevnik*. Nabavlja se također sve što je novo, kao i neki naslovi poput *Gastona*, no i tu se javlja problem s prostorom.

Koja skupina korisnika najčešće posuđuje stripove i grafičke romane?

Za stripom nije velika potražnja, stalnih je čitatelja 20-25. Uvijek je to homogena skupina koja traži da vidi što je novo došlo, tako da se radi njih isplati nabavljati stripove. Neke knjige koje stavljamo na police nikad nisu posuđene, dok većina stripova barem jedanput bude, a posebno oni *Fibrini*. Raspon godina je od najmlađih do najstarijih, podijelili su se. Više ima starijih koji posuđuju. Najposuđivaniji su nam *Zagor* i *Tex*. Stariji se rado prisjećaju tih stripova. Statistički se to možda neće toliko vidjeti, ali baš *Zagor*, *Tex*, *Alan Ford*, *Mister No* često se posuđuju. *Zagor* i *Tex* su definitivno favoriti, oni nam se skoro već raspadaju od posuđivanja. Alana Forda bilo mi je problem nabavljati zbog formata, jer su svi bili mekano ukoričeni. Tvrdo ukoričene nisam mogao nabaviti, a kod nas ako dođe meki uvez, ne održi se.

Što se tiče skupina korisnika, stripove posuđuju svi, od najstarijih do najmlađih.

Koji su nakladnici najzastupljeniji?

Fibra je najkvalitetnija, a s druge strane i *Bookglobe* i *Libellus* su se sad malo trgnuli i počeli izdavati. Najgore prolazi hrvatski strip. To je jednostavno tako. Bili nagrađivani ili ne. Iznimka je eventualno Macan koji izlazi u *Fibri*. S druge strane, imamo korisnike koji posuđuju samo stare stripove, npr. *Ripa Kirbyja*, *Modesty Blaise*, *Huga Pratta* itd.

Na koji se način interes za stripove mijenjao tijekom posljednjih nekoliko godina?

„Boom“ se zapravo dogodio kad sam ja počeo raditi zbog toga što se strip ranije nije nabavljao. Bila je jako mala zbirka stripa jer se smatralo da je strip za djecu. Prije 13 godina, kada sam počeo raditi, i stripovi su se počeli više izdavati, tako sam ih počeo više nabavljati i stvarati zbirku i praktički ju od samog početka formirati jer su bili više-manje *Alan Fordovi* i nekoliko izdanja Srećka Puntarića te izdanja *Šarenoga dućana*, od Otta Reisingera, ali ničega više nije bilo. Prvo sam počeo na Interliberu loviti i nabavljati više stripova. Tada se zbirka počela dobro popunjavati. Dobro je dok na Odjelu za odrasle postoje knjižničari s različitim znanjima zbog toga što se onda korisnicima može ponuditi nešto više, a svatko od nas ima neku određenu preferencu. Netko više voli krimiče, ljubice i onda se tu dobro dopunjujemo.

Traže li korisnici više određene naslove i teme ili su im važniji autori i nakladnici?

Korisnici većinom sami odu do police. Polica stripa smještena je odmah na ulazu, blizu pulta, zbog rasporeda i redoslijeda UDK skupina i zbog toga što nemamo posebno mjesto gdje bismo ih smjestili. Oslobodili smo dvije police za strip i to je ispalo dobro jer je taj dio odmah na ulazu

na odjel i taj dio je najfrekventniji. Tu inače izdvajamo zbirke koje se često čitaju pa je i za strip, zbog bolje vidljivosti, dobro da se našao na tom mjestu. Većina korisnika dođe do police i pogleda jer posebno označavamo građu koja je nova.

Koje se vrste i žanrovi stripova i grafičkih romana nalaze u zbirci (superherojski, manga, opća fikcija, humoristični, povijesni, fantastika, vestern, biografski, dječji...) i za koje postoji najviše interesa? Ovisi li to i o dobi korisnika?

Mlađi korisnici najviše vole mange. Trudimo se nabaviti ih koliko je moguće na engleskom jeziku. Tijekom pandemije to je bilo malo teže jer je i interes pao pa se nismo toliko time bavili. Mladima je to najzanimljivije pa, ako se mange nađu na polici, nadamo se da će ih to privući i drugim stripovima. Najpopularnija je *Bilježnica smrti*, a slijede ju *Naruto* i *Full Metal Alchemist*. Ono što imamo na polici, odmah se posudi. Od *Fibrinih* se mangi najviše posuđuju *Buddha* i *Bosonogi Gen*, ali ne toliko.

Kako izgleda stručna obrada stripova i grafičkih romana, dodaju li se predmetnice?

Predmetnice vezane uz strip možeš vidjeti u e-katalogu, ali ja u 95% slučajeva stavljam samo *Strip*.

Na koji se način u knjižnici promovira zbirka stripova i grafičkih romana?

Nova izdanja uvijek stoje blizu pulta, s posebnom oznakom „novo“. Jednom ili dva puta godišnje su izložbe novih naslova u izlogu, preporuke koje se rade ili putem aplikacije, web stranice. Na web stranici imamo posebnu rubriku za čitanje stripa, promoviramo ih na društvenim mrežama. Standardne stvari kao i za ostalu građu.

Provode li se ili su se u prošlosti u knjižnici provodile neke aktivnosti / radionice vezane za strip?

Imali smo i radionice stripa, radionice su radili Darko Macan, Marko Dješka i Iva Bolfek, profesorica Likovne kulture u koprivničkoj gimnaziji. Više-manje se djeca prijave na takve događaje i trudimo se barem jednom godišnje organizirati baš radionice.

Što mislite, što nove korisnike najviše može privući čitanju stripova i grafičkih romana?

Jedini način da se u budućnosti bolje promovira strip je usmena preporuka. Kad se ljudima preporučuje građa i ostalo, onda se komentira za nešto novo, pri čemu je kod odraslih korisnika veći otpor prema tome jer smatraju da je to za djecu. Dok ne vide *Fibrina* izdanja ili nešto

slično, teško ih je zainteresirati. Ljudi su više zainteresirani za knjigu nego za strip. To je, prema mom mišljenju, nekakav standardni kulturni dio pogleda na strip. Dok si dijete, onda je to ok, a poslije nema smisla.

Koji biste strip / grafički roman preporučili za čitanje, a smatrate da nije dovoljno zapažen među korisnicima?

Imam više favorita. Sve od Manua Larceneta; oni spadaju u dio koji ima *Fibra*. Tu je definitivno i *Maus*, zatim *Kuća*, *Stare prdonje*, *Bajke*, *Saga*. To su neke stvari koje mislim da bi svi morali pročitati.

12.3. Prilog 3 - Intervju s Markom Šunjićem, vlasnikom nakladničke kuće *Fibra*

Smatrate li da je uloga knjižničara od presudne važnosti za izgradnju zbirke stripa u narodnim knjižnicama?

Generalno jako slabo poznajem situaciju u narodnim knjižnicama, previše sam zaokupljen uredničkim poslom i vođenjem *Fibre*, ali ovako, zdravorazumski bih rekao da su knjižničari sigurno presudni faktor (uz budžet, naravno) za prisutnost stripa u knjižnicama, pogotovo jer je nekako oduvijek postojao određeni otpor knjižničara prema stripu kao manje vrijednoj literaturi. Srećom, izgleda da je *Fibra* uspjela bar donekle preokrenuti tu paradigmu.

Mislite li da velike knjižnice imaju samim time i kvalitetniju ponudu stripova ili to nije uvijek tako?

Koliko je meni poznato, velika gradske knjižnice imaju poprilično bogatu ponudu stripova, što je donekle i očekivano s obzirom na brojnost publike. Ako u nekim sredinama i nije baš tome tako, vjerujem da se knjižničari trude popraviti situaciju, pogotovo ako publika nešto traži...

S obzirom na to da uspoređujem statistiku posudbe u razdoblju od deset godina i od godinu dana, možete li mi Vi kao nakladnik reći kako se interes knjižnica za stripove mijenjao tijekom tog razdoblja (ima li uopće nekih značajnih promjena)?

Ja nemam apsolutno NIKAKVE podatke o posudbama *Fibrinih* naslova u knjižnicama i, iskreno, baš bi me zanimalo vidjeti kako tu stvari stoje. Što se interesa knjižnica za stripove tiče, rekao bih da se primijeti lagani porast u zadnjih desetak godina.

Što prema Vašem mišljenju najviše utječe na nabavu stripova u knjižnicama?

Vjerojatno spoj nekoliko faktora: budžet koji knjižnica ima na raspolaganju, interes publike za stripove u određenom području, prostor koji knjižnica ima na raspolaganju i stav knjižničara prema stripu kao umjetnosti.

Komunicirate li izravno s knjižničarima nekih hrvatskih knjižnica i koje narodne knjižnice u Hrvatskoj po Vašem mišljenju imaju najbolju ponudu stripova?

Komuniciramo izravno s onima koji pokazuju interes za komunikacijom, a to su svega nekoliko njih. Najbolju ponudu stripova, koliko sam ja upućen, ima Splitska knjižnica Marka Marulića, zahvaljujući uglavnom entuzijazmu Tome Šimundže koji vodi multimedijски odjel.

Koje stripove knjižnice najviše otkupljuju i postoje li neki naslovi koje biste Vi kao nakladnik predložili, a ne otkupljuju se u tolikoj mjeri?

Knjižnice najviše otkupljuju stripove domaćih autora i dječje stripove, to su im uglavnom favoriti. Ja bih više volio kad bi neke „umjetničkije“ stvari bolje prolazile kod knjižnica, ali dobro... Knjižničari poznaju svoju publiku i vjerujem da nabavljaju naslove prema ukusu vlastite publike i to je sasvim u redu.

Smatrate li da knjižnice općenito dovoljno promoviraju stripove i imate li kakvu ideju kako bi se to moglo još poboljšati?

Iskreno, ne znam koliko promoviraju stripove, bilo je nekih inicijativa, a vjerujem da bi se tu još puno moglo učiniti kad bih ja dodatno uložio trud i napor da iniciram neka predstavljanja ili tribine, samo što ja jednostavno ne stižem baviti se svim tim pored svih ostalih obaveza koje *Fibra* nosi. Ali svakako ima mjesta za napredak.

Koliku ulogu knjižnice imaju u oblikovanju novih ljubitelja stripova?

Pa sigurno je njihova uloga značajna, jer stripovi nažalost više nisu masovni i jeftini kao što su nekad bili i klinci si ih više ne mogu priuštiti novcem od džeparca, tako da je iznimno bitno da ih mogu besplatno posuditi u knjižnici. To je velika stvar i sreća da je tako, jer inače...

12.4. Prilog 4 - Popis tablica

- Tablica 1. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu strane literature i multimedije / Odjelu za mlade Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.
- Tablica 2. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu strane literature i multimedije Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022
- Tablica 3. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za djecu Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.

- Tablica 4. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za djecu Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022.
- Tablica 5. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.
- Tablica 6. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Dječjem odjelu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 25. 8. 2012. do 1. 9. 2022.
- Tablica 7. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022.
- Tablica 8. 20 najčitanijih stripova i grafičkih romana na Dječjem odjelu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica u razdoblju od 1. 9. 2021. do 1. 9. 2022.

12.5. Prilog 5 - Popis slika

- Slika 1. *Usporedba prodaje stripova od 2019. do 2021.* Izvor: The NPD Group, NPD BookScan. Dostupno na: <https://www.comicsbeat.com/report-graphic-novel-sales-were-up-65-in-2021/> [1. listopada 2022.]
- Slika 2. Zbirka stripova i grafičkih romana na Odjelu strane literature i multimedije Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin Izvor: autorska fotografija
- Slika 3. Zbirka stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica (građa u otvorenom pristupu) Izvor: autorska fotografija
- Slika 4. Zbirka stripova i grafičkih romana na Odjelu za odrasle Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica (građa u spremištu) Izvor: autorska fotografija

12.6. Prilog 6 - Popis zastupljenih naslova (abecednim redom)

naslov	autori (scenarist; crtač)	godina izdanja ili prvoga izdanja / godina izdanja u Hrvatskoj	opis
100 metaka	scenarist: Eduardo Risso crtač: Brian Azzarello	2014. / 2017.	Mračna i intrigantna priča prikazuje tajanstvenoga agenta Gravesa koji prilazi običnim građanima i daje im priliku da se osvete osobi koja im je nanijela nepravdu. Nudeći svojim klijentima torbu s dokazom o djelu i pištolj, on im jamči alibi za sva njihova djela, uključujući i ubojstvo.
Alan Ford	scenarist: crtač: Roberto Raviola	1969. / 1970.	<i>Alan Ford</i> je talijanski komični strip čija se radnja odvija u New Yorku. Prati parodijski prikazane doživljaje skupine tajnih agenata (Grupa T.N.T.).
Alvar Mayor	scenarist: Carlos crtač: Enrique Breccia	1977. / 2008.	Radnja je smještena u Peru u doba španjolskih konkvistadora. Prateći protagonista Alvara Mayora, otkrit će se svijet u kojem pustolovina prelazi u čaroliju, a snovi postaju stvarnost.
Angry Birds	Scenaristi: Paul Tobin, Jeff Parker, Janne Toriseva Crtači: Paco Rodrigues, Marco Gervasio, Cesar Ferioli i brojni drugi.	2014. / 2015.	Avanture bijesnih ptica na čelu s hrabrim i domišljatim Redom koje se žele obraniti od mnoštva svinja na Piggy Islandu.
Arapin budućnosti: Odrastanje na Bliskom Istoku	Riad Sattouf	2015. / 2017.	Djelo opisuje Sattoufovo djetinjstvo tijekom odrastanja u Francuskoj, Libiji i Siriji sedamdesetih, osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća.
Asterix	Scenaristi: René Goscinny, Albert Uderzo, Jean- Yves Ferri Crtači: Albert Uderzo, Didier Conrad	1959. / 1992. (album)	Priča o neukrotivim galskim ratnicima koji putuju svijetom i, uz pomoć čarobnog napitka, bore se protiv Rimske Republike.

Attack on Titan	Hajime Isayama	2009. / nema hr. prijevoda	Radnja je smještena u svijet u kojem je čovječanstvo prisiljeno živjeti u gradovima okruženim trima ogromnim zidovima koji ih štite od golemih humanoida ljudoždera, poznatih kao Titani.
Azimut	scenarist: Wilfrid Lupano crtač: Jean-Baptiste Andreae	2012. / 2021.	<i>Azimut</i> predstavlja mnoštvo neobičnih likova u šarenom svijetu mašte. Prati likove profesora Aristida Uromila koji tvrdi da se starosti može umaknuti i prevarantice Manie Ganza, žene u potrazi za vječnom mladošću.
Bilježnica smrti	scenarist: Tsugumi crtač: Takeshi Obata	2003. / 2011.	Manga o Yagamiji Raitu, adolescentu koji prati porast kriminala u svijetu. Ne može ništa napraviti da ga spriječi sve dok jednog dana ne naiđe na Bilježnicu smrti koja omogućuje da svatko čije se ime u nju upiše umre.
Bizenghast	M. Alice LeGrow	2005. / 2008.	Kad se mlada Dinah Wherever preseli u zaboravljeni grad Bizenghast, nailazi na zbirku izgubljenih duša koje čekaju da ih oslobodi.
Blast	Manu Larcenet	2009. / 2011.	Jedan usamljenik doveden je u policijsku postaju. Ne zna se zašto je tamo. Tijekom ispitivanja ispričat će kako se jednog dana prepustio i krenuo u potragu za Blastom. Priča je to o očajničkoj, ali nimalo beznadnoj, duhovnoj borbi čovjeka koji je odlučio živjeti po vlastitim zakonima, koji su možda i bliži prirodi, vjerojatno jedinom elementu koji doista govori njegovim jezikom.
Bone	Jeff Smith	1991. / 2001.	Priča prati Fonea Bonea i njegova dva rođaka, Phonciblea P. "Phoneya" Bonea i Smileyja Bonea. Kad Phoneyjeva kampanja za gradonačelnika krene po zlu, tjeraju ga iz njihova rodnog grada Bonevillea, a Fone Bone i Smiley pomažu mu u bijegu. Nakon prelaska pustinje, Smiley pronalazi rukom nacrtanu kartu koju koriste za navigaciju kroz fantastični krajolik.
Borovnica	Darko Macan	1990.	Priča prati doživljaje djevojčice Borovnice koja uvijek nosi ružičastu haljinu s crnim točkama. Uvijek je

			nepristojna i ljutita, ali ipak ima puno prijatelja.
Buddha	Osamu Tezuka	1972. / 2016.	Tezukin jedinstven i slikovit prikaz života Gautame Buddhé, osnivača budizma.
Calvin i Hobbes	Bill Watterson	1985. / 2019. (album)	Priča prati duhovite nestašluke naslovnih likova: Calvina, pustolovnog šestogodišnjeg dječaka i Hobbesa, njegova plišanog tigra. Smješten u suvremeno predgrađe Sjedinjenih Američkih Država, prikazuje Calvinove česte maštarije i prijateljstvo s Hobbesom.
Corto Maltese	Hugo Pratt	1967. / 2007. (album)	Corto Maltese serijal je pustolovnih i fantastičnih stripova nazvanih po liku Corta Maltesea, pustolovnoga mornara.
Čovpas	Dav Pilkey	2016. / 2019.	Priča o policajcu sa psećom glavom koji štiti grad u kojem živi sa svojim prijateljima.
Durica : male ljubavi	Ivica Bednjanec		Priča o sedmogodišnjoj djevojčici Durici koja ima prijatelje Bibija i Dodu, a ljubomorna je na Lelu u koju je zaljubljen Bibi.
Dylan Dog	scenarist: Tiziano crtači: Corrado Roi, Carlo Ambrosini, Gianpiero Casertano i Giovanni Fregghieri.	1986. / 1987.	<i>Dylan Dog</i> istraživač je noćnih mora iz punokrvnog horor stripa. Za razliku od mačo vestern junaka, senzibilni londonski detektiv paranormalnog veliku je popularnost stegao među ženskom populacijom.
Fullmetal Alchemist	scenarist: Makoto Inoue crtač: Hiromu Arakawa	2001. / nema hrv. prijevoda	Radnja se odvija u izmišljenoj zemlji Amestris u kojoj je alkemija jedna od znanosti koja se najviše prakticira. Alkemičari koji rade za vladu poznati su kao državni alkemičari koji imaju sposobnost stvoriti gotovo sve što požele. Međutim, kada to učine, moraju osigurati nešto jednake vrijednosti u skladu sa Zakonom o ekvivalentnoj razmjeni.
Garfield	Jim Davis	1978. / 1998. (album)	<i>Garfield</i> je američki humoristični strip koji opisuje život naslovnog lika, mačka Garfielda, njegova vlasnika Jona Arbucklea i psa Odieja.
Gaston	André Franquin	1957. / 1965.	Serijal prati život Gastona Lagaffea lijenog uredskog službenika sklonog

			nesrećama koji radi u Spirouovu uredu u Bruxellesu.
Gaturro	Cristian Dzwonik	1993. / 2015.	Priča o nestašnom mačku Gaturru koji živi s četveročlanom obitelji, ide u školu i pokušava osvojiti mačku Agathu koja ga uporno odbija.
Hilda	Luke Pearson	2010. / 2019.	Priča prikazuje fantastičan svijet nalik na Skandinaviju s kraja 20. stoljeća. Naslovni je lik djevojčica koja u prve dvije knjige živi sa svojom majkom u kolibi u ravnici okruženoj planinama i šumama, ali se kasnije seli u grad Trolberg. Hildin svijet nastanjuju obični ljudi, kao i fantastična bića poput trolova, divova, vilenjaka i duhova.
Hitman	scenarist: Garth Ennis crtač: John McCrea	2009. / 2014.	Hitman je ubojica sa supermoćima. On je Tommy Monaghan, bivši veteran marinac u Zaljevskom ratu koji je postao plaćeni ubojica iz Cauldrone, nižeklasne irske četvrti Gotham Cityja
Jednog proljeća u Černobilu	Emmanuel Lepage	2012. / 2015.	Priča o Lepageovu putovanju u Černobil 2008. godine, gdje je tekstom i crtežom dokumentirao živote preživjelih i njihove djece koji žive na iznimno kontaminiranome tlu.
Jeremiah	Hermann Huppen	1979. / 2002.	Jeremiah je belgijski znanstveno-fantastični serijal. Rasni ratovi razdvojili su SAD, što je rezultiralo postapokaliptičnim svijetom. Jeremiah i njegov prijatelj Kurdy putuju zemljom radeći povremene poslove i uplićući se u razne afere.
Loši momci	Aaron Blabey	2015. / 2021.	Serijal govori o personificiranim životinjama poznatim kao Loši momci koje pokušavaju činiti dobra djela kako bi promijenili percepciju društva o njima kao kriminalcima.
Lucky Luke	scenaristi: Morris, René Goscinny crtači: Morris, Achdé	1946. / 1994. (album)	Priče o Luckyju Lukeu, revolverašu i njegovu inteligentnom konju Jollyju Jumperu. Lucky Luke suprotstavlja se raznim negativcima, bilo izmišljenim ili inspiriranim američkom poviješću. Priče su ispunjene duhovitim elementima koji parodiraju žanr vesterna

Magični vjetar	Scenarist: Gianfranco Manfredi Crtači: Jose Ortiz, Ivo Milazzo, Pasquale Frisenda, Bruno Ramella, Goran Parlov, Darko Perović, Giuseppe Barbati i drugi	1997. / 2007.	<i>Magični Vjetar</i> talijanski je vestern strip o Nedu Ellisu, bivšem vojniku i jedinoj preživjeloj žrtvi političko-vojne urote. Izgubio je pamćenje, ali je zato dobio sposobnost predviđanja budućnosti i predosjećanja opasnosti. Zahvaljujući toj sposobnosti i uz pomoć Šepavog Konja, koji ga je pronašao, Magični Vjetar prihvaćen je u plemenu čiji zaštitnik uskoro postaje.
Mali Spirou	scenarist: Tome crtač: Janry	1987. / 2007.	Serijal opisuje Spiroua nestašlike dok je bio osnovnoškolac, a obrađuje teme zaljublivanja i apsurdna svijeta odraslih.
Maus	Art Spiegelman	1991. / 2009.	Priča o Spiegelmanu i njegovu ocu Vlodeku koji mu priča o svojim iskustvima za vrijeme holokausta.
Metabarun	scenarist: Alexandro Jodorowsky crtač: Juan Gimenez	2002. / 2007.	Metabarun je najveći i najslavniji intergalaktički ratnik. Prvi je metabarun Othon Von Salz koji gubi svoju obitelj u nizu tragedija iz kojih će nastati metabarunski klan.
Micko-kidov klub stripoljubaca	Dav Pilkey	2020. / 2022.	Mare, Stela, Marinko i Nina samo su dio ekipe u Micko-Kidovu klubu stripoljubaca koja pokazuje djeci kako napraviti vlastite stripove.
Millenium trilogija	scenarist: Sylvain Runberg crtač: Brice Homs	2013. / 2016.	Strip-adaptacija „Millenium“ trilogije Stiega Larssona. Priča o Lisbeth Salander, 24-godišnjakinji s traumatičnom prošlošću i Mikaelu Blomkvistu, 43-godišnjem novinaru, suvlasniku časopisa Millennium.
Mister No	Scenarist: Sergio Bonelli Crtači: Gallieno Ferri i Roberto Diso	1975. / 1983.	Jerome „Jerry“ Drake ratni je veteran koji živi u Brazilu i zarađuje za život prevozeći putnike, turiste i avanturiste svojim malim avionom. Dobar je poznavatelj džungle. Često upada u nevolje i doživljava romanse s brojnim djevojkama. Nadimak Mister No dobio je tijekom Drugoga svjetskog rata kada ga je japanski pukovnik mučio i ispitivao, ali on je uporno na sva pitanja odgovarao „ne“.
Modesty Blaise	scenarist: Peter O'Donnell crtači: Jim Holdaway, Enrique	1963. / 2009. (album)	<i>Modesty Blaise</i> britanski je strip o Modesty Blaise, iznimnoj mladoj ženi s mnogo talenata i kriminalnom

	Badia Romero, John M. Burns, Patrick Wright, Neville Colvin, Dan Spiegle, Dick Giordano		prošlošću te njezinu pouzdanom pomoćniku Willieju Garvinu.
Moje frendice	scenarist: Christophe Cazenove crtač: Philippe Fenech	2013. / 2020.	Pustolovine Jessice i njezinih frendica u modernom dobu.
Momo preplanula djevojka	Miwa Ueda	1998. / 2008.	Manga usredotočena na život Momo Adachi, prvenstveno na njezin ljubavni život, prijateljstva i rivalstva. Momo je plivačica i zbog plivanja na suncu tamnog je tena, zbog čega je, prema japanskim stereotipima, smatraju lakom djevojkom, što ona nije.
Naruto	Masashi Kishimoto	1997. / nema hrv. prijevoda	Priča o Narutu Uzumakiju, mladom ninji, koji žele da ga njegovi vršnjaci prihvate i sanja o tome da postane Hokage, vođa svog sela. Priča je ispričana u dva dijela – prvi se odvija u Narutovim predtinejdžerskim godinama, a drugi u njegovim tinejdžerskim godinama.
Negima: čarobnjak učitelj	Ken Akamatsu	2003. / 2008.	Manga o desetogodišnjem geniju Negiju Springfieldu koji je završio Akademiju čarobnjaštva i želi postati Magister Magi i činiti dobro u svijetu. No, prije toga mora izvršiti zadatak: predavati engleski u ženskoj školi u Japanu.
Nesavladimir	Pascal Jusselin	2017. / 2021.	Nesavladimir je protagonist koji pomaže udovicama i siročadi, ali i psima, mačkama, bakama, gradonačelnikovu sinu i ostatku grada. Maskiran i s plaštom, poput svakog dobrog superheroja, suprotstavlja se ludim znanstvenicima i negativcima.
Oštrica besmrtnika	Hiroaki Samura	1993. / 2010.	Priča prati Manji-sana, samuraja kojega nitko ne može ozlijediti ni ubiti, osim rijetkih otrova. Njegova su kriminalna djela u prošlosti uzrokovala smrt stotinu drugih samuraja. Postao je besmrtni jer je dobio zadatak koji mora prihvatiti - ubiti tisuću zlih ljudi.
Planetarij	scenarist: Warren Ellis	1998. / 2020.	Planetarij je organizacija koja namjerava otkriti svjetsku tajnu

	crtač: John Cassaday		povijest. Financira ju tajanstveni Četvrti čovjek, a tim na terenu sastoji se od tri nadljudska bića: Jakite Wagner (snažna, brza i gotovo neranjiva), Bubnjara (može detektirati i manipulirati informacijama) i Elijaha Snowa (može stvoriti intenzivnu hladnoću i izvući toplinu).
Primo Levi	scenarist: Matteo Mastragostino crtač: Alessandro Raghiasci	2017. / 2021.	Priča o talijanskom židovskom kemičaru koji je unatoč svim izgledima preživio logore u Auschwitzu. Matteo Mastragostino oslanja se na povijesna istraživanja, intervju i Levijeve vlastite značajne knjige kako bi sastavio fikcionalni, ali vrlo intiman portret hrabroga čovjeka.
Rip Kirby	scenaristi: Ward Greene, Fred Dickenson, John Prentice crtači: Alex Raymond, John Prentice	1946. / 2011. (album)	<i>Rip Kirby</i> američki je strip koji prikazuje avanture privatnog detektiva Ripa Kirbyja.
Saga	scenarist: Brian K. Vaughan crtačica: Fiona Staples.	2012. / 2016.	Saga je pripovijest o mladoj obitelji koja se bori za svoje mjesto na raznim svjetovima. Prikazuje muža i ženu Alanu i Marka, iz dugo zaraćenih izvanzemaljskih rasa, koji bježe od vlasti s obaju strana galaktičkog rata, dok se istovremeno pokušavaju brinuti za svoju kćer Hazel.
Sandman	scenarist: Neil crtači: Sam Kieth, Mike Dringenberg, Jill Thompson, Shawn McManus, Marc Hempel, Michael Zulli	1989. / 2014.	Glavni lik je Dream, također poznat kao Morpheus, koji je jedan od sedam Endlessa. Oni su antropomorfne personifikacije raznih metafizičkih entiteta, kao što su Sudbina, Smrt, Želja, Očaj, Delirij i Destrukcija.
Sapiens : rođenje čovječanstva	scenarist: Yuval Noah Harari Crtači: David Vandermeulen, Daniel Casanave	2011. / 2021.	Priča o stvaranju i evoluciji čovječanstva u kojoj se istražuju načini na koje su ga biologija i povijest definirali.
Sestre	scenarist: Christophe Cazanove crtač: William	2008. / 2020.	Sestre su serijal duhovitih stripova koji govori o svakodnevnom životu dviju sestara, Wendy (najstarije) i Marine

			(mlađe), inspiriran dvjema istoimenim kćerima crtača Williama.
Slatke čarolije – avanture Chocole i Vanille	Moyoco Anno	2004. / 2008.	Manga o malim slatkim vješticama Chocole i Vanille koje su došle u svijet ljudi.
Skalpirani	scenarist: Jason crtači: R. M. Guera	2007. / 2016.	Prije petnaest godina, Dashiell "Dash" Bad Horse pobjegao je iz krajnjeg siromaštva i potpunog beznađa u indijanski rezervat Prairie Rose. Kad se vrati kao agent FBI-ja, otkrije da u njegovom kraju cvjeta kriminal.
Spider-Man - Miles Morales: Ravno iz Brooklyna	scenarist: Saladin crtač: Javier Garrón	2019. / 2020.	Miles Morales je mladi Spider-Man koji pokušava uskladiti svakodnevni život, školu, prijatelje i obitelj, ali kada razulareni Rhino i grupa tajanstvenih kriminalaca počnu opsjedati Brooklyn, stvari za njega krenu u krivom smjeru.
Stare prdonje	scenarist: Wilfrid Lupano crtač: Paul Cauuet	2014. / 2018.	Priča o trojici sedamdesetogodišnjaka koji su prijatelji od djetinjstva: Antoineu, Emileu i Pierrotu. Svaki od njih krenuo je različitim putevima u životu, napravio različite izbore i osnovao (ili nije) vlastitu obitelj. Naizmjenično se prikazuje razdoblje od pedesetih godina prošloga stoljeća i današnjih dana pričajući tragikomičnu priču.
Supersestre	scenarist: Christophe Cazanove crtač: William	2011. / 2021.	Priča o supersestrama koje se ne boje ničega: svemirskih zmajeva, zlih čarobnjaka, samo propuštanja svojih omiljenih TV serija.
Tajna povijest	scenarist: Jean-Pierre crtači: Igor Kordej, Goran Sudžuka i Geto, Leo Pilipovic.	2005. / 2009.	Četiri besmrtna brata i sestre skaču kroz vrijeme, zaokupljeni epskom borbom za utjecaj i oblikovanje povijesti zapadne civilizacije.
Tex	scenarist: Gianluigi crtač: Aurelio Galleppini i brojni drugi	1948. / 1968.	Serijal o pravednom teksaškom rendžeru (ujedno i bijelom poglavici indijanskog plemena Navajo) popularnost je stekao paralelno uz procvat talijanskih „špageti“ vesterna. Tex Willer još uvijek je najpopularniji kiosk-strip u Italiji na kojem rade cijenjeni scenaristi i crtači.
To your eternity	Yoshitoki Ōima	2016. / nema hrv. prijevoda	Japanska manga o besmrtnom biću, Fushiju, koje preuzima razne forme i slobodno koristi njihove prirodne sposobnosti, uključujući i onu

			napuštenog eskimskog dječaka i njegova bijelog vuka, s namjerom da se u potpunosti razvije i naučiti što znači biti čovjek.
Torpedo 1936	scenarist: Enrique Sanchez Abuli CRTEŽ Alex Toth Jordi Bernet	1981. / 1994. (<i>Fibra</i>)	Torpedo je priča o useljeniku talijanskog podrijetla, Luci Torelliju, poznatijem kao Torpedo, plaćenom ubojici koji u doba Velike depresije istjeruje pravdu na ulicama New Yorka.
Trgovina	Regis Loisel Jean-Louis Tripp	2006. / 2011.	Serijal opisuje miran život stanovnika malog kanadskog sela dvadesetih godina prošloga stoljeća.
Ubij ili umri	scenarist: Ed Brubaker crtač: Sean Phillips	2016. / 2021.	Priča govori o Dylanu, depresivnom studentu koji pokuša samoubojstvo, ali preživi zahvaljujući malo vjerojatnim događajima. Ubrzo ga posjeti demon koji mu objasni da mu je poštedio život te da će moći živjeti još mjesec dana za svaku osobu koju ubije.
Usagi Yojimbo : zec samuraj	Stan Sakai	1987. / 2017.	Priča prati Miyamota Usagija, zeca samuraja, u njegovom epskom ratničkom hodočašću na kojemu doživljava brojne avanture: štiti selo od skupine ubojica, nevoljko se upušta u dvoboj za krvavi novac, lovi gangstera koji mu je ukrao mačeve i još mnogo toga.
Višnjin dnevnik	scenarist: Joris Chamblain crtačica: Aurélie Neyret	2017. / 2019.	Višnja sanja o tome da bude spisateljica, a njezina su omiljena tema ljudi, posebno odrasli. Gleda ih i bilježi te se trudi razumjeti što se u njima krije.
Vrh bogova	Jiro Taniguchi	2000. / 2011.	Priča prati Fukamachija, fotografa koji pronalazi fotoaparata koji navodno pripada Georgeu Malloryju, planinaru koji je nestao na Mount Everestu i kreće u avanturu penjanja zajedno sa svojim prijateljem Habuom Jojijem.
Zagor	scenarist: Sergio Bonelli crtač: Gallieno Ferri	1961. / 1968.	Iako je zapravo vestern, Zagor je strip-serijal koji, za razliku od Texa, često kombinira žanrove (fantastika, horor, avantura, komedija).
Živi mrtvaci	scenarist: Robert Kirkman	2003. / 2014.	Rick Grimes, zamjenik šerifa iz Kentuckyja upucan je na dužnosti i budi se iz kome u zombi apokalipsi koja je rezultirala karantenom u cijeloj

	crtaci: Charlie Adlard, Cliff Rathburn, Tony Moore		državi. Nakon što se pridruži nekim drugim preživjelima, postupno preuzima ulogu vođe zajednice koja pokušava preživjeti zombi apokalipsu.
Životinjski dvorac	scenarist: Xavier Dorison crtič: Félix Delep	2018. / 2021.	Životinjski dvorac smješten je u srcu farme koju su ljudi zaboravili, a njime željeznim kopitom vlada predsjednik Silvio. Bik i njegova pseća policija uživaju u moći, dok su ostale životinje iscrpljene radom. No, sve se mijenja nakon dolaska tajanstvenog Azelarda, putujućeg štakora koji će ih naučiti tajnama građanskog neposluha.

12.7. Prilog 7 - Popis intervjuiranih osoba (s biografijama)

Tomislav Košić knjižničar je u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin. Radi na odjelu sa stripovima od 2008. godine. Voli i proučava stripove, a nekada se bavio i crtanjem stripova. Rado sudjeluje u nabavi i preporukama korisnicima.

Petar Lukačić knjižničar je u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnic gdje radi 13 godina. Voditelj je Odjela za odrasle. Dobitnik je nagrade *Eva Verona* 2016. godine.

Marko Šunjić vlasnik je nakladničke kuće *Fibra*. Osnivač je i glavni urednik internetskog strip-portala *www.stripovi.com*.

<Zastupljenost stripova i grafičkih romana u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin i Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica>

Sažetak

Cilj je rada bio istražiti zastupljenost zbirke stripova i grafičkih romana u Gradskoj knjižnici i čitaonici „Metel Ožegović“ Varaždin te Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica. Prvi dio rada čini određivanje pojmova stripa i grafičkoga romana te utvrđivanje razlike između njih. Slijedi pregled povijesti svjetskoga stripa, s posebnim naglaskom na hrvatski strip, a u nastavku su izdvojeni i opisani najzastupljeniji žanrovi stripova i grafičkih romana. U drugome dijelu rada predstavljeni su i komentirani rezultati istraživanja. Navedeno je kako je u knjižnicama organizirana zbirka stripova i grafičkih romana, kako se izgrađuje fond, kako se formalno i sadržajno obrađuje građa u zbirci i kako se zbirka promovira. Imenovani su i u tablici navedeni naslovi najposuđivanijih stripova i grafičkih romana za djecu i odrasle u razdoblju od deset godinu i godinu dana te su utvrđene promjene koje su se tijekom tog razdoblja dogodile u interesima čitatelja.

Ključne riječi: strip, grafički roman, zbirka stripa, izgradnja zbirke, narodne knjižnice, varaždinska knjižnica, koprivnička knjižnica

<Representation of comic books and graphic novels in the „Metel Ožegović“ Varaždin Public Library and the „Fran Galović” Koprivnica Public Library >

Summary

The aim of the work was to study the representation of the comic books and graphic novels collection in the "Metel Ožegović" Varaždin Public Library and "Fran Galović" Koprivnica Public Library. The first part of the paper defines the concepts of *comics* and *graphic novels* and establishes the difference between them. The following is an overview of the history of world comics, with a special emphasis on Croatian comics, and below the most represented genres of comics and graphic novels are singled out and described. In the second part of the paper, the results of the research are presented and commented. It was stated how comic books and graphic novels collection is organized in the libraries, how the collection is built, how the material in the collection is processed formally and substantively, and how the collection is promoted. The titles of the most borrowed comics and graphic novels for children and adults in the period of ten years and one year are named and listed in the table, and the changes that occurred in the interests of readers during that period were determined.

Key words: comic books, graphic novel, comic book collection, building a collection, public libraries, Varaždin Public Library, Koprivnica Public Library